

BİR KENTE İSİM VEREN KRALIÇE AMASTRİS VE YÖNETİCİ KÜLTÜ

THE QUEEN AMASTRIS WHO NAMED A CITY AND HER OWN RULER CULT

Makale Bilgisi | Article Info

Başvuru: 07 Ekim 2019 | Received: October 7, 2019
Hakem Değerlendirmesi: 18 Ekim 2019 | Peer Review: October 18, 2019
Kabul: 15 Haziran 2020 | Accepted: June 15, 2020

DOI : 10.22520/tubaar.2020.26.005

Fatma BAĞDATLI ÇAM *

Anahtar Kelimeler: Paphlagonia, Amastris, Yönetici Kültü, Hellenistik, Ktistes, Bassileia

Keywords: Paphlagonia, Amastris, The Ruling Cult, Hellenistic, Ktistes, Bassileia

ÖZET

Paphlagonia Bölgesi'nde Hellenistik Dönemde bir kraliçe tarafından yeniden kurulan ve onun adını taşıyan Amastris kentinin kuruluş dönemlerine ait en önemli kanıt durumundaki sikkelerden yola çıkarak yönetici kültürünün varlığı sorgulanmaktadır. Amastris sikkelerinin ön yüzündeki tiara giymiş baş kraliçenin kendisini betimlemekte, dinsel ve ırksal kökenine vurgu yapmaktadır. Arka yüzdeki Aphrodite Anahitis/Ourania betimi kraliçenin Grek ve Makedon yönünü temsil eder. Yönetici kültürünün en önemli özelliği, krallıklara farklı halkları bir arada tutabilmek için birleştirici gücü sağlamasıdır. Kraliçenin bağımsız olarak yönettiği Tieion, Sesamos, Kromna ve Kytoros'un bir araya getirildiği Amastris kentini bir arada tutucu bir yönetici kültürünün de varlığını kanıtlamaktadır. Ölümünün ardından da Amastris halkı tarafından heroize edilerek ktistes olarak onurlandırılmaktadır. Amastris'in Persli kökeni ve Makedon saray kültürüne dahil olması ile Büyük İskender'in yaratmaya çalıştığı Makedon-Pers yönetici elitinin imgelerini taşıyan ve yönetici kültürü oluşturan ilk ve en iyi bassileia olmasıdır.

* Doç.Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Kutlubey Yazıcılar Kampüsü, Bartın
e-posta: fatmabagdatli@yahoo.com ORCID: 0000-0003-1772-8404

ABSTRACT

The existence of the ruling cult is questioned on the basis of coins which are the most important evidence of the founding periods of Amastris, which was rebuilt by a queen in the Hellenistic Period in Paphlagonia Region and named after her. The head dressed in tiara on the front of Amastris coins depicts the queen herself, emphasizing her religious and racial origins. The depiction of Aphrodite Anahitis / Ourania on the back represents the Greek and Macedonian aspect of the queen. The most important feature of the ruling cult is that it provides unifying power for the kingdoms to hold different peoples together. It also proves the existence of a conservative cult of the city of Amastris, where Tieion, Sesamos, Kromna and Kytoros, which the queen independently managed, are brought together. After her death, she was heroized by the people of Amastris and honored as ktistes. The Persian origin of Amastris and its involvement in the Macedonian court culture is the first and the best bassileia that bears the images of the Macedonian-Persian ruling elite that Alexander the Great tried to create.

Sevgili Babama...

MÖ 7. yüzyılda Miletos'un Karadeniz'deki kolonilerinden biri olarak kurulan Sesamos (Amasra), MÖ 4. yüzyılın sonlarına kadar Herakleia Pontike'nin teritoryumunda varlığını sürdürmüştür. MÖ 300 civarında Herakleia Pontike tiranı Dionysios'un dul eşi kraliçe Amastris tarafından synoikismos olarak yeniden kurulan ve Amastris ismini alan kentin, çevresindeki komşu yerleşimleri de kapsayan geniş bir coğrafyaya hakim olduğu antik tarihçiler tarafından aktarılmaktadır¹. Amastris kentinde başlayan arkeolojik araştırmalarla kentin Hellenistik Dönemden günümüze değin korunan kültür varlıkları tespit edilmeye başlanmıştır². Ancak kentin Arkaik Dönemden Roma İmparatorluk Dönemine kadar olan bu süreci ile ilgili sikkeler dışında maddi kanıt çok azdır³. Bu sebeple, Amastris sikkelerinin ikonografik değerlendirmesi ile kentin kuruluş dönemine ve özellikle de Kraliçe Amastris'in yaratmak istediği hellenistik krallık hakkında elde edilebilecek her türlü bilgi önem kazanmaktadır.

Kraliçe Amastris'in kenti yeniden kurma girişiminin Anadolu'da, Büyük İskender'in ardılları Hellenistik krallar ve diğer yerel yöneticiler tarafından da tercih edilen bir yöntem olduğu bilinmektedir. Amastris'in kuruluş dönemlerine dair elimizdeki yegane kanıt durumundaki sikkeler, kenti kuran yöneticinin politikası ve inancı ile ilgili bilgiler sunması, dolayısıyla dikkatle ele alınması ve yorumlanması gereken önemli ipuçlarıdır. Makalemizde Hellenistik Dönemin yönetim anlayışı, Akhaemenid, Hekatomnid ve Argead hanedanlıklarının kadın yönetici ve kültlerine dair kanıtlarından yola çıkarak Amastris'in yönetici kültürünün varlığı ve sikke üzerinde bunu nasıl bir imgeyle anlatmayı tercih ettiği sorgulanacaktır.

¹ Wilcken 1894:1749-1750; Homeros: II,852; Plinius: NH, VI.2.5; Arrianus: Periplus Ponti Euxini 15.Sat.1-4; Rhodoslu Apollonios: II.941; Strabon: XII.3.10c.444; Manoledakis 2018: 173-242.

² Bağdatlı Çam-Bora-Altunkayalier 2019. Kentin Grek ve Roma Dönemine yönelik en kapsamlı ilk çalışma Marek tarafından yapılmıştır. Marek 1989: 373-389; Marek 1993:88-100; Marek 2003: 45-47, 92-94, 97-100, 127-129, 140-142, 144-146. Semavi Eyice ve tarihçi Necdet Sakaoğlu tarafından Amastris'in 20.yüzyılın ortalarında korunan kültür varlıklarını tarihçesiyle birlikte yayınlamışlardır. Eyice 1965; Sakaoğlu 1987.

³ 2017 yılından itibaren Arkeolojik Yüzey Araştırmasına başlanmış ve ilk iki yıl içinde Amastris kentinde çalışılmıştır. Elde edilen Arkeolojik veriler kentin Roma Döneminden itibaren, Bizans, Ceneviz ve Osmanlı Dönemi yerleşimiyle ilgili ayrıntılı bilgiler verirken, Hellenistik Döneme işaret eden birkaç seramik dışında bir veri henüz elde edilememiştir. Amastris kentinin kale yapısında sur duvarlarının eteklerinde bulunan MÖ 4.yüzyıl sonlarına tarihlenen Attik siyah firnisli kase parçası Amastris'in kuruluş yıllarına dair en erken buluntumuzu oluşturmaktadır. Bağdatlı Çam-Bora-Altunkayalier 2019: 176-178, Fig.4-5a.

AKHAEMENİD, HEKATOMNİD VE ARGEAD KRALİYET KADINLARI

Hellenistik Dönemde kadın yöneticilere ait kraliçe kültürlerin başlangıcı genellikle Hellenistik krallığın kökeni olarak kabul edilen Makedonya krallığına dayandırılır⁴. Ancak Anadolu'da Hititler'den itibaren yerleşmiş bir kültürün varlığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra MÖ 5 ve 4. yüzyıllarda Anadolu'da hakim olan Akhaemenid kültürün etkisiyle, kadın yöneticilerin yönetimde söz sahibi olması ve yönetici kültürünün temsilcisi olmaları geleneğinin Anadolu ve Makedon kültürüne aktarıldığı anlaşılmaktadır. MÖ 4. binde Elam Krallığı ve Avrasya kültürlerinde var olan anaerlilik özelliğinin, kadının toplumda erkekle eşit statüde yer alması geleneğinin, Demir Çağda Medlere ve oradan da biraz değişim geçirecek de olsa Perslere aktarıldığı bilinmektedir. Akhaemenid hanedanlığın kurucusu olan Kyros'un annesi Mandana, Med'dir. Med hanedanlığında kralın kızının da tahtta hak sahibi olduğu bilinmektedir⁵. Ancak Akhaemenid Dönemde bastırılan sikkeler üzerinde kraliçelere ya da onların kültürlerine dair herhangi bir imge görülmez.

Akhaemenid hanedanlığının yönetiminde Anadolu'daki yerel krallıklarda da benzer bir durum karşımıza çıkmaktadır. Karia'da Hekatomnid hanedanlığında Hekatomnos'un ardından tahta geçen Mausolos'un yönetimini kız kardeşi ve eşi olan Artemisia ile paylaştığı görülür⁶. Mausolos öldükten sonra Artemisia üç yıl tek başına satraplığı yönetmiş hatta savaşa bile katılmıştır. Artemisia'nın ölümünün ardından Idreus ve eşi Ada aynı şekilde Karia satraplığını birlikte yönetmiş ve Idreus'in ölümünün ardından Ada tek başına yönetimi sürdürmüştür⁷. Hekatomnid hanedanlığında kral ve kraliçe yönetimde eşit konumda oldukları gibi hanedanlığın krali kültürünün yaratılmasında da yine birlikte tanımlanmışlardır⁸. Bunun en güzel kanıtı Mausoleum'da Mausolos ve Artemisia'nın heykelleri⁹ ve Priene'de de Hekatomnid kadın yöneticilerinin

⁴ Carney 2000a: 21-43; Carney 2010: 195-210.

⁵ Bahrami 1998: 25-30. Buna ek olarak Pers ordularında savaşan Persli kadınların varlığı bilinmektedir Tuplin 2017: 31-54. Bkz.41. Zoroastrianizm dininin temel özelliği de kadın ve erkeğin evlilikte eşit haklara sahip olduğunu göstermektedir. Bkz. Bahrami 1998: 25-30.

⁶ Hornblower 1982: 40-41; Carney 2005: 65-91,öz.66, 71-72,77-81

⁷ Hornblower 1982: 41-46.

⁸ Mausoleion'da quadriga üzerinde Mausolos ve Artemisa'nın heykellerinin birlikte betimlenmesi. Hornblower 1982: 274-280.

⁹ Hornblower 1982: 269-270. Mausolos'un oiskist/ktistes olarak heroize edilmesi için bkz. Hornblower 1982: 260-261; Higgs 1997: 30-33, Fig.15-24

heykellerinin dikildiği bilinmektedir¹⁰. Hekatomnid krallığında krali kültün ve imajların yaratılması Makedonya krallığındaki Argead hanedanlığının da benzer bir gelişimin paralel olarak gelişmesi aslında Pers hakimiyetinin Anadolu ve Makedonya'daki etkilerinin sonucu olarak değerlendirilebilir. Ancak Hekatomnid hanedanlığı dönemi sikkelerinde Mausolos, Idreus ve Piksadoros'un dışında eşleri ve kız kardeşlerinin isimlerine rastlanmamıştır.

Argead hanedanlığında özellikle Kral II. Philippos dönemiyle birlikte kadınların yönetimde önemli söz sahibi olabilecek kadar önemli konumlarda yer almaya başladıkları görülür¹¹. Kral Philippos'un annesi Eurydike ve ardından karısı Olympias'ın krali kültün kurucuları oldukları kabul edilmektedir¹². Olympias'ın, Büyük İskender'in zaferlerinin ardından Olympia'da adalarda bulunduğu bilinmektedir¹³. Olympias ve kızı Kleopatra kıtlık zamanlarında hububatın himayesini de üstlenmişlerdir. Böylece ataları Eurydike gibi hayırsever =euergetes olarak politik ve diplomatik bir rol üstlenmiş görünürler¹⁴. Benzer durum Anadolu'da Hekatomnid hanedanlığında görülür¹⁵.

Büyük İskender döneminde saray kadınlarının yönetimdeki katkısı artmış ve bu durum sonraki dönemde yaygınlaşarak daha fazla kabul görmüştür. Hellenistik Dönemde kraliçelerin yönetimdeki önemli konumu Büyük İskender'in ölümünün ardından yaşanan karmaşa döneminde daha da artmıştır. Bunun başlıca sebebi İskender'in beklenmeyen ölümüyle ardından tahta çıkacak kişiyi belirlememiş olmasıdır. Doğmamış oğlu IV. Alexandros ve kardeşi Philippos Arrhidaios henüz tahta çıkabilecek yaşta olmadığı için İskender'in komutanları arasında büyük bir rekabetin yaşanmasına neden olmuştur. Başta Perdikkas olmak üzere Antipatros, Kassandros ve Krateros gibi Makedonya ile doğrudan bağlantılı komutanların İskender'in tahtına çıkabilmek için Argead hanedanlığından olan bir kadınla evlenmeye çalıştıkları görülür¹⁶. Kassandros, Argead

hanedanlığından bir kadının kocası ve Makedonyalı bir yönetici olarak, MÖ 316'da yeniden kurduğu bir şehre karısı Thessalonike'nin (II.Philippos'un kızı) adını vererek Büyük İskender'den sonra Makedonya krallığının devamı olduğunu göstermeye çalışmıştır¹⁷.

DIADOKHLAR DÖNEMİNDE YÖNETİCİ KÜLTÜ

Yönetici kültü Büyük İskender'in yeni oluşturduğu Hellenistik imparatorluğun bir özelliği olarak ortaya çıkmış olsa da aslında İskender döneminden ziyade ardılları (Diadokhlar) tarafından kurdukları yeni krallıklarda kabul görebilmek adına İskender'in krali kültünü kurmalarıyla yaygınlaşmıştır¹⁸.

İskender'in komutanlarından Antigonos Monophtalmos ve oğlu Demetrios'un MÖ 311'den itibaren kendi kültürlerine dair adakları kabul ettikleri bilinmektedir¹⁹. MÖ 307'de Demetrios için bir kült kurulduğu yazıtlarla da kanıtlanmış bulunmaktadır²⁰. Aynı zamanda Demetrios'un karısı Phila adına bir kültün de Atina'da Phila Aphrodite olarak anılmaktadır. Bundan sonraki süreçte Hellenistik krallıklardaki kadın yöneticilerin kültürlerinin Aphrodite ile ilişkili olduğu görülür²¹. Kraliyet yönetiminde politik anlamda en fazla yetki sahibi olarak Ptolemaios krallığının kraliçeleri dikkati çeker. Arsinoe'den VII.Kleopatra'ya kadar kraliçeler kralların yanında yer almıştır. Ptolemaios kraliyet kültüründe kral Zeus ile eşit tutulurken, kraliçe de Aphrodite kültürünün temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır²².

Bu dönemde Argead hanedanlığındaki kadınların basilissa unvanını kullandıkları görülmez. Antigonoslar Döneminden itibaren Demetrios'un eşi Phila'nın diadem takarak basilissa unvanını aldığı görülür (MÖ 305)²³. Carney, bu unvanın basileus ile benzer anlamda çevrilebileceğini ancak eşit bir konumda olamayacağını tartışmaktadır. Basilissa unvanı kraliyet yönetimine ait

¹⁰ Carney 2005: 71-72. Mausolos ve Artemisa'nın heykelleri Erythrae'da dikilmiştir. Priene'de Athena Kutsal Alanında bulunan portrelerden birinin Ada'ya ait olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca bkz. Carter 1983: 274, catalogue no. 85; Higgs 1997: 30-33, Fig.15-24; Waywell 1997: 60-64, Fig.43-69

¹¹ Carney 2010: 197.

¹² Carney 2010: 197-198. Eurydike'nin, Philippos ve ailesinin heykellerinin Philippeion'da Khaironeia savaşının ardından dikildiği bilinmektedir. Eurydike'nin Eukleia Kültü ve Aphrodite ile ilişkilendirilen diğer kültürlerde, kadınların koruyucusu ve temsilcisi olan kraliçe eş-anne olarak kadınlar adına adakta bulunduğu önerilmektedir. Bkz. Schmitt 1991: 75-86, bkz.s. 84

¹³ Carney 1987: 50-53; Carney 1995: 367-391

¹⁴ Carney 2010: 198-199.

¹⁵ Carney 2005: 65-91; Hornblower 1982: 40-45, 274-293

¹⁶ İskender'in kızkardeşi Kleopatra, üvey kızkardeşi Kynnane ve Philippos Arrhidaios'un karısı Adea Eurydike, Antipatros'un

kızları Phila ve Nicaea ile Hellenistik Dönem krallarının, Makedonya tahtında hak iddia edebilmek için evlilik yolunu tercih ettikleri görülür. Carney 1995: 381-383; Cohen 1973: 354-356; Carney 2010: 195-210; Müller 2013: 199-214

¹⁷ Carney 2010:198-199. Bkz.201

¹⁸ Bağdatlı Çam 2019: 221-224

¹⁹ Carney 2010: s.198-199.bkz.201 dipnot.52; Holton 2014:370-390; Müller 2009: 38-49, öz.41-42.

²⁰ Green 2003: 258-277; Müller 2009: 38-49; Müller 2010: 559-573; Chaniotis 2011: 157-195; Holton 2014: 370-390; Landucci 2016: 39-60.

²¹ Carney 2010: 198-199.bkz.201; Phila için bkz. Carney 1995: 367-391; Macurdy 1932: 58-69; Müller 2010: 559-573; Carney 2000b: 218-219; Ogden 1999: 262-263; Müller 2009: 38-49, öz.41-42 ve 45.

²² Carney 2000a: 21-43, bkz.21-22; Müller 2010: 559-573; Holton 2014: 370-390.

²³ Carney 2010: 198-199.bkz.202 dipnot 55. Harders 2013: 43-50. öz.47.

olduğunu ancak fonksiyonel bir sıfat olarak dönemden döneme ve krallıklar arasında yorumlama farklılıkları olduğunu vurgulamaktadır²⁴.

BİR KENTE İSİM VEREN KRALİÇE AMASTRİS

Amastris son Pers kralı III.Darius'un erkek kardeşi Oksyathres'in²⁵ kızıdır²⁶. Büyük İskender'in III. Dareios'u yendiği İssos Savaşından (MÖ 333) sonra Dareios'un ailesi ile birlikte Amastris de esir alınmıştır²⁷. MÖ 324'te Susa'da Büyük İskender ve komutanlarının da dahil olduğu Makedonyalı soylularla Pers soylularının kızlarının evlendirildiği düğün törenin de Krateros ile evlenmiştir²⁸. Böylece Amastris Makedonya sarayına gelmiştir. Büyük İskender'in ölümünün ardından Krateros, Antipatros'un kızı Phila ile evlenmek için Amastris'ten ayrılır (MÖ 323-322)²⁹. Oldukça kısa süren ilk evliliğinin ardından Amastris, Krateros'un onayıyla Herakleia tiranı Dionysios ile evlenir³⁰ ve Herakleia

Pontike'ye yerleşir. Bu politik diplomasinin dışında Dionysios'un Pers soylusu olan Amastris ile evliliği Pers sarayının iç işleri ile ilgili de bilgilenmesine yardımcı olmuştur. Zira Paphlagonia, Pers hakimiyeti sırasında Akhaemenidler için Karadeniz'e açılan en önemli yol olması sebebiyle hep önem arz etmiştir³¹. Bu nedenle bölgede Perslerin kültür ve geleneklerinin etkisi de gözle görülür derecede önemlidir. Pers tanrıları Anahita, Mithras kültü bölgede oldukça yaygınlaşmış ve Zela, Kommana gibi yerleşimlerde kurulan kült merkezlerinde bölge halkının bu kültü bağlılığı sağlanmıştır³². Bölgedeki Pers etkisi Büyük İskender'in seferlerinin ardından, Diadokhlar döneminde de devam etmiştir³³. Böylece Herakleia Pontike tiranı Dionysios'un bölgedeki etkisini arttırabilmesi için bir Pers prensesi ile evlenmesi ona politik bir üstünlük sağlamış olmaktadır. Ölümünden kısa süre önce Antigonos'un ardından krallığını ilan etmiştir. (MÖ 306/5). Ölürken krallığın yönetimini kendisinden sonra tahta çıkacak olan oğullarının yerine vekalet etmesi için Amastris'e bırakmıştır³⁴. Amastris başlangıçta Antigonos Monophtalmos'un desteği ile yönetimini sürdürmüş görünür. Fakat ardından sürpriz bir şekilde Lysimakhos ile üçüncü evliliğini yapmıştır³⁵.

Amastris'in Lysimakhos ile olan evliliğinin politik bir evlilik olduğu açıktır. Amastris, Herakleia topraklarını ve elbette gelecekte tahta çıkacak olan çocuklarının güvenliğini sağlamak için böyle bir evliliği yapmış görünmektedir. Peki neden Lysimakhos? Çünkü hali hazırda Dionysios'un ölümünün ardından Antigonos'un

²⁴ Carney 2010:198-199.

²⁵ Oksyathres, Darius hakimiyeti sırasında Susa satraplığının valisidir. Büyük İskender'in Pers krallığını ele geçirmesinin ardından yeniden düzenlenen Pers-Makedon sarayında önemli görevler üstlenmiştir. İskender'in Pers idari sistemini anlamasında ve yeniden düzenlenmesinde anahtar rolü üstlenmiş görünmektedir. Pers soylularının ve ordusunun yeni yönetimi kabullenmesi ve desteklemesini sağlamıştır. Bkz. Olbrycht 2014: 49-50; Schmitt 2002: "Oxyathres". Ayrıca bkz. Flavius Arrianus, Anabasis: 3.8.5, 3.16.6, 3.19.2 ve Quintius Rufus: 5.2.8.

²⁶ Amastris ya da Amastrine, Büyük İskender'in Darius'u yenilgiye uğrattığı son savaş olan İpsos savaşının ardından İskender'in komutanı Parmenides tarafından Damascus'ta Pers saray ailesinin diğer üyeleriyle birlikte tutsak alınmıştır. Bkz. Quintius Rufus: 3.13.13; Heckel 1987: 114-119; Van Oppen de Ruiter: 12; Van Oppen de Ruiter 2018.

²⁷ Bosworth 1980: 220-222, Van Oppen de Ruiter: 12, note 55.

²⁸ Amastris evlendiğinde 20li yaşlarının başında olmalıdır. Arslan 2010: 13; Van Oppen de Ruiter: 12, note.53 ve 13; Burstein 1976: 75; Müller 2013: 199-214, öz.200 ve 209-210; Van Oppen de Ruiter 2018.

²⁹ Arslan 2010: 13; Van Oppen de Ruiter, Krateros'un Amastris ile evlendiğinde Phila ile zaten evli olduğunu ve Amastris'i terk etmediğini aktarmaktadır. Aksine Amastris Herakleia tiranı Dionysios ile evlenmek için Krateros'tan ayrılmış olmalıdır. Bkz. Van Oppen de Ruiter: 12-13; van Oppen de Ruiter 2018.

³⁰ Memnon F 4,1-5; Diodoros Siculus: XVI 88,5, XX. 77,1; Strabon: XXII, 544; Arslan 2010: 13-15; Burstein 1976: 74-81, dn.64; Van Oppen de Ruiter: 13-15; Billows 1990: 380-381; Van Oppen de Ruiter 2018. Dionysios Amastris ile evliliği ile aslında İskender'in ölümünün ardından bölgedeki gücünü korumayı ve Makedonyalı Krateros ile iyi ilişkiler sağlamayı amaçlamıştır. Çünkü Krateros'un dostluğu bölgede İskender'in ardından yaşanan boşlukta oluşacak karmaşada güçlü duruşunu sağlayacak ve Dionysios'un Herakleia'dan sürgün edilenlerin girişimlerini de önlemeye yönelik bir girişim olduğu anlaşılmaktadır. Herakleia'da demokrasinin yerine tiranlığın gelişinden sonra demokrasi yanlıları sürgüne gönderilmiş ve her fırsatta Herakleia'da yeniden demokrasiyi getirmek için girişimde bulunmuşlardır. Memnon'a göre Dionysios Herakleia'da demokrasiyi yeniden getirmek isteyenlerin girişimlerini İskender hayattayken kız

kardeşi Kleopatra ile kurduğu ilişkiler ile sağlarken, İskender'in ölümünün ardından Makedonya krallığının selefi olan Perdikkas'a karşı Krateros'un dostluğu tiranlığının güvencesini sağlamış oluyordu.

³¹ Darius döneminden itibaren Pers kralları için Karadeniz'e açılan yollara hakim olmak önemli olmuştur. Hammond 1980: 59; Briant 1996: 156-8; Bosworth-Wheatley 1988: 155-164; Pastor 2012: 366-379; Charlotte Lerouge-Cohen 2017: 223-234.

³² Boyce-Grenet 1991: 281-304; Michels 2017: 41-56.

³³ Pers döneminin Phrygia valisi Ariobarzanes'in oğlu I. Mithridates, Kios valisi olarak Antigonos döneminde MÖ 302'ye kadar görev yapar. Pontus Krallığının kurucusu olarak kabul edilir. Daha sonra Amaseia'ya giderek krallığını ilan ettiği (MÖ 297-261) bilinmektedir. Strabon: XIX 562; Hornblower 1981: s.243-245; Boyce-Grenet 1991: 281-304.; Michels 2017: 41-56; Billows 1990: 404-405

³⁴ (MÖ 305).Burstein 1976: 75-83; Van Oppen de Ruiter: 16-17; Van Oppen de Ruiter 2018.

³⁵ Van Oppen de Ruiter: 16-17. Dionysios'un ölümünün ardından Herakleia'nın vekil kraliçesi olması ve ardından Lysimakhos ile evliliği gösteriyor ki, Amastris sıradan bir Pers prensesi değil iyi eğitim almış ve Grek kültürüyle tanışık bir Pers soylusu olarak Makedonya sarayından aldığı saray tecrübesi ile aynı zamanda iyi bir yönetici olduğunu da kanıtlamaktadır. Artık Amastris sıradan bir kraliçe değildir. Bunu yakın gelecekte uygulamaya koyacağı kararları ile de ispatlayacak Hellenistik Dönemin en güçlü kadın karakterlerinden biri olarak karşımıza çıkacaktır. Diodoros Siculus: 20.107-10; Ameling- Jonnes 1994, Braund 2005: 31; van Oppen de Ruiter 2018.

desteğini almışken birden onun düşmanı ile evlenmesi stratejik bir karar krallığının gelecekteki varlığını sürdürebilmesi için zorunlu bir tercih olduğu anlaşılmaktadır. Zira Antigonos Monophthalmos'a karşı Kassandros, Ptolemaios, Seleukos ve Lysimakhos'un olduğu koalisyon güçlerinin tehdidi bunda etkili olmuştur³⁶. Amastris'in bu kararını tam da Ipsos savaşının (MÖ 301)³⁷ arifesinde vermesi, aslında savaşın sonucunun kraliçe tarafından öngörüldüğü ve stratejik bir seçim yaparak kendi topraklarının çıkarını gözetebilecek bir yönetim becerisine de sahip olduğunu göstermektedir. Lysimakhos'un Anadolu'daki gücünü arttırması ve garnizonlar yerleştirme amacıyla savaş ya da siyasi anlaşmalardan ziyade politik bir evlilik yolunu seçmesi de iki taraflı çıkar ilişkilerini ortaya koymaktadır. Çünkü Amastris ile evliliği aynı zamanda Pers sarayı ile akrabalık ilişkilerini kurmasını sağlarken Seleukos'un bölgede giderek güçlenen etkisine karşı Lysimakhos'un Paphlagonia'da etkili olmasını sağlamaktaydı. Seleukos'un Trakya'ya geçebilmek için güçlerini deniz yoluyla aktarabileceği önemli bir liman olan Herakleia Pontike üzerindeki planlarını da durdurmuş oluyordu. Yani kaderden ziyade karşılıklı çıkarlar Amastris ile Lysimakhos'u bir araya getirmiş görünmektedir. Memnon'a göre MÖ 301'den sonra Klearkhos ve Oksyathres'in birlikte Herakleia Pontike tahtına geçtiği görülür. Bu sırada Amastris Lysimakhos ile birlikte Sardes'e gider. Ancak Lysimakhos'un Ptolemaios'un kızı Arsinoe ile evlenmesi üzerine ayrılarak Herakleia Pontike'ye döner³⁸.

Amastris'in Herakleia'ya dönüşü oğulları Klearkhos ve Oksyathres'in yönetimi ele geçirmesinden yada en azından yönetimde etkili olabileceğinden endişe duymasına yol açmış olabileceği bir gerçektir. Amastris'in Herakleia Pontike'de kalmak yerine kendisine bir krallık kurmuş olması da bu endişeyi açıklayan bir durum olmaktadır. Amastris, bir Pers prensesi olarak doğmuş, Krateros ile evliliği sayesinde Makedonya sarayına girmiş, Dionysios ile evliliği sayesinde kraliçe olmuş ve bu pozisyonu Lysimakhos ile evliliğinde de sürdürmüştür. Dolayısıyla Lysimakhos'tan ayrıldıktan sonra istirahate çekilerek yaşlanmayı beklemek yerine Amastris ketini kurarak burada krallığını ilan etmesi hiç de şaşırtıcı değildir. Bu durum tarihçiler tarafından Lysimakhos'un desteği ile açıklanmaktadır. Lysimakhos her ne kadar yeni bir politik evlilik yapmış olsa da Karadeniz'de etki alanını arttırmak ve Herakleia Pontike'den sonra yeni bir liman kenti ile Karadenize açılmasını sağlamayı amaçlamış olmalıdır. Böylece Amastris tarihte ilk kez kendi adına para bastırarak krallığını resmi olarak ilan etmiş ilk

kraliçe olmuştur³⁹ (MÖ 300 civarı). Bastırdığı sikkeler üzerinde de yönetici kültürünün simgelerini okumak mümkün olmaktadır.

AMASTRIS SIKKELERİ VE YÖNETİCİ KÜLTÜ SİMGELERİ

Kraliçe Amastris'in Sesamos kentini synoikismos⁴⁰ yoluyla yeniden kurduktan sonra⁴¹ yaptığı ilk iş kendi adına gümüş sikke basmak olmuştur. Amastris tarafından bastırılan kent sikkeleri daha önce A. Mamroth, "Ein Bildnis der Königin Amastris auf Münzen des Lysimachos"⁴² makalesinde, Callatay, "Le premier monnayage de la cité d'Amastris (Paphlagonie)"⁴³ makalesinde ve K. Martin, "Göttliche Herrscherin – Herrschende Göttin. Zu Königinnenbildnissen auf hellenistischen Münzen"⁴⁴, çalışmasında sikkelerin özellikle ön yüz betimlerini detaylı olarak yorumlamışlardır. Bu ilk seri sikkeler üzerinde Amastris'in kullanmayı seçtiği betimlemeler, krallığının kökeni, kültü ve yönetim anlayışı ve kentin yeniden kuruluş dönemleriyle ilgili önemli bilgileri sunmaktadır. Bu çalışmanın yukarıda bahsi geçen araştırmalardan en önemli farkı, Amastris sikkelerinin ön ve arka yüz betimleri, kraliçenin kimliği, kentin bulunduğu coğrafya ve siyasi atmosfer dikkate alınarak kraliçenin kendisini mi, yönetici kültürünü temsilen

³⁹ Amastris tarihteki ilk kraliçe değildir elbette. MÖ 24. yüzyıldan MÖ 9. yüzyıla kadar Ebla, Mari, Mısır, Hitit ve Assur toplumlarında Zugalum, Sibtu, Hatşepsut, Puduhepa ve Samsuramat(-Semiramis) gibi çok sayıda kraliçenin ülke yönetiminde bulunduğu bilinmektedir. Erdan 2015: 15-26-öz.16-23. Ayrıca MÖ 4. yüzyılda Karia prensesi Artemisia da bu kraliçeler arasında sayılabilir. Bkz. Caneva 2012: 75-102, öz. 91-92. Ancak bu kraliçelerin ortak özellikleri kocalarının ölümünün ardından yönetimi devralmış olmalarıdır. Amastris'in en önemli farkı ise kendi adına yeni bir kent kurarak kendini *basileissa* ilan etmiş olmasıdır. Bu nedenle tarihte adına para bastırarak yönetimini ilan eden ilk kadın yönetici olarak ayrı tutulmalıdır. Müller 2013: 199 ve 209-210; Müller 2009: 76; Carney 1988: 134-142; Lund 1992: 33-34, 75, 82, 88, 98, 105, 185-6.

⁴⁰ Crawford-Whitehead 1983: 42-43; Hansen 2004: 115-119; Marek 2009: 35-46.

⁴¹ Memnon: F 4.4.9; Strabon: 12.3. 10; Stephanus Byzantium: s.v. "Amastris"; Carney 2000b: 208. Erken Hellenistik Dönemde İskender'in ardıllarından Kassandros tarafından başlatılan Argead hanedanlığından bir kraliçe adına şehir kurma geleneği (Kassandreia) Antigonoslar tarafından sürdürülmüş ve Ipsos savaşından sonra da bir gelenek haline almıştır. *Oikist* olarak kendi adına kent kuran ilk kadın yönetici olarak Amastris görülmektedir. Carney 1988: 135, dn.8.

Demetrios Poliorketes tarafından MÖ 3. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulmuş olan Demetrias kenti'nde olduğu gibi Amastris'in de kentin kurucusu olarak *ktistes* olarak onurlandırıldığına dair henüz bir kanıt bulunamamıştır. Plutarkhos: 53. 3 Kravaritou 2013: 254-275.

⁴² Mamroth 1949: 81-86, pl. V

⁴³ Callatay 2004: 57-80, Pl.9-11.

⁴⁴ Martin 2011: 285-292.

³⁶ Bosworth 2007: 247-250.

³⁷ Diodoros Siculus: XX, 106

³⁸ van Oppen de Ruiter: 18-21; Memnon: 5.1.2; Lund 1992: 33-34, 75, 82, 88, 98, 105, 185-6.

BİR KENTE İSİM VEREN KRALİÇE AMASTRİS VE YÖNETİCİ KÜLTÜ

seçilmiş tanrı ya da tanrıçaları mı simgelediğinin tartışılmasıdır.

Basılan ilk seri sikkelerin ön yüzünde Frig/Pers başlığı giymiş bir baş ve arka yüzünde bir sadak tasviri yer almaktadır⁴⁵. Sadağın iki yanında AMASTRİOS BASILISSHS lejandı yer alır⁴⁶. Amastris'in kentin kurucusu olarak bastırıldığı ilk sikke serisi olduğu arka yüzdeki betimlerinden anlaşılmaktadır. Sikkelerin arka yüzünde yer alan sadak motifinin MÖ 4. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren Herakleia Pontike⁴⁷ başta olmak üzere Olbia⁴⁸ ve Panticapaeum⁴⁹ sikkeleri üzerinde de görülmesi tesadüf olamaz. Herakleia Pontike sikkelerinden bazılarının Dionysios döneminin basımları olması da bunu kanıtlar durumdadır. Dionysios'un ölümünün ardından Amastris'in tahta vekalet ettiği bilinmektedir. Olasılıkla bu sikkeler MÖ 300 civarına ait olmalıdır. Callatay'a göre, kentin kurulmasından sonra arka yüzünde tahta oturan tanrıça ve yönetici olarak Amastris'in isminin (AMASTRIS) yer aldığı sikkeler de Amastris'in hayatta olduğu dönemi işaret ediyor olmalıdır (Res.1)⁵⁰.

Kraliçe Amastris'in sikkelerinde genel olarak ön yüzünde Pers/Frig başlığı giymiş olan bir baş betimlenmiştir (Res.2)⁵¹. Callatay tarafından yapılan değerlendirmede bu başlığın Frig kültüründeki Attis, Men, Pers kültüründeki Mithras ya da Perslerin geleneksel başlığı tiara olup olmadığı tartışılmaktadır⁵². Sağa dönük olarak profilden betimlenen baş ilk bakışta MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında Büyük İskender ve Lysimakhos sikkeleri üzerindeki betimleri anımsatmaktadır. Visconti, bu başın tanrı Men'in simgesi olan başlığı giyen Lysimakhos'u betimlediğini önermektedir⁵³. Kraliçe Amastris'in Lysimakhos ile ilişkisi düşünüldüğünde mantıklı görünse de, Amastris'in yeni kurduğu bir kentte Lysimakhos'tan ziyade Grek kentlerinin sikke geleneğine uygun olarak bir tanrının ya da Amastris'in kendisinin betimlenmiş olması daha uygun

Resim 1: Amastris Sikkesi (SNG Vol: V Ashmolean Museum; SNG Stancomb, 728.) / Amastris Coin (SNG Vol: V Ashmolean Museum; SNG Stancomb, 728.)

Resim 2: Amastris Sikkesi (SNG Vol: IX 1302 British Museum) / Amastris Coin (SNG Vol: IX 1302 British Museum)

Resim 3: Herakleia Pontike Sikkesi. SNG BM Black Sea 1816 / Herakleia Pontike. SNG BM Black Sea 1816

⁴⁵ Callatay 2004: 71-72, Pl.11. Sikke örnekleri için bkz. SNG Vol. IX BM 1300-1301 ve SNG Vol.XI 729 William Stancomb Collection.

⁴⁶ Carney 2000b: 226-228; Martin 2011: 285-292; Martin 2012: 395-423, öz.406-411; van Oppen de Ruiter 2018.

⁴⁷ SNG Vol. IX, 1613 BM

⁴⁸ SNG Vol.IX, 517 BM

⁴⁹ SNG Vol.IX 875 BM, Ayrıca bkz. Anohin 1986: Kat.Nr.113.

⁵⁰ Callatay 2004: 71-72; Hans 1987: 47-59, Pl.7-8. Çünkü bu serilerde isim AMASTRIS olarak geçer. Ancak ölümünün ardından devam edilen baskılarda ise AMASTREION ismi okunur. Böylece Amastris halkının temsil edildiği anlaşılabilmektedir.

⁵¹ Callatay 2004: 61-62; Erciyas 2006: 34.

⁵² Callatay 2004: 62.

⁵³ Visconti 1811: 102-203.

görünmektedir⁵⁴. Elbette Herakleia Pontike sikkeleri üzerindeki aslan postu giymiş Herakles betimlemesini de bu değerlendirmeye katmak gereklidir (Res.3)⁵⁵.

⁵⁴ Morkholm 2000: 27-28.

⁵⁵ Morkholm 2000: 106, Fig.277-278. Herakleia tiranı Dionysios hayattayken kent sikkelerinde kentin baş tanrısı Dionysos başı, arka yüzde Herakles görülürken, MÖ 305'teki ölümünün ardından Amastris'in Lysimakhos ile evliliği ile kent sikkelerinde ön yüzde aslan postu giymiş Herakles başı ve arka yüzde tahta oturur Dionysos betimi görülmeye başlanır (MÖ 302). SNG BM Black Sea 1816.

Amastris'in kenti MÖ 300 civarında kurduğu ve MÖ 285/4 civarında da öldürüldüğü bilinmektedir. Amastris, Tieion, Kromna ve Kytoros şehirlerinden oluşan bir territoryuma hakim olan kentin, ilk seri sikkelerinin ön yüzündeki Frig/Pers başlığı giymiş başın kimliği üzerinde durulursa Amastris ya da Lysimakhos gibi yönetici portresi mi, Mithras ya da Men gibi tanrısal bir baş mı olduğu⁵⁶, yoksa İskender ya da Lysimakhos sikkelerinin etkisinde mi basıldığı konusunu irdelemek gerekmektedir⁵⁷. Büyük İskender'in ölümünün ardından Diadokhlar tarafından basılan posthumus sikkeler üzerinde Büyük İskender genellikle Herakles'in aslan postunu giymiş olarak, arka yüzde de tahtta oturan ve elinde asa tutan Zeus'un betimlendiği görülür⁵⁸. Bu sikkelerin ön yüzündeki aslan postu giymiş başın, İskender'in ölümünden önce Herakles'i, Diadokhlar döneminde de İskender'in kendisini betimlediği bilinir. Arka yüzdeki Zeus da, aslında Apelles tarafından yaratılan İskender betimini temsil etmektedir. Lysimakhos dönemi sikkelerinde Büyük İskender dalgalı saçları ve anastolesi ile betimlenmiştir. Zeus Ammon'un koçboynuzu simgesiyle betimlemesi, İskender'in Ammon'un rahibi Siwa ile yaptığı görüşmenin ardından, tanrının oğlu olduğunu ve ölünce de tanrı olacağı bildirilmiştir. Dehman, Lysimakhos sikkeleri üzerindeki betimin Siwa'nın bu kehanetinin gerçekleştiğine vurgu yapmaktadır⁵⁹. Böylece Lysimakhos, ölmüş ve tanrıların arasına katılmış olan İskender'in ardılı olduğunu ilan ederek gerçekçi bir İskender portresini seçmiştir. Kendi portresinin yer aldığı sikkelerde de İskender'in yansımasını taşımaktadır. Ptolemaios ve Seleukos'un da İskender'in aslan postu giymiş ve fil başı şeklinde başlık giymiş biçimde kendi topraklarında İskender etkisini yaratmışlardır⁶⁰. Böylece Amastris'in de yeni kurduğu kentin yöneticisi olarak bastırdığı sikkelerin ön yüzünde, dönemin geleneğine uygun olarak Büyük İskender ve Lysimakhos sikkelerindeki portrelerine benzer bir tipi kullanmayı tercih ettiği anlaşılır. Bunu yaparken kendine ait simgeleri de eklemeyi ihmal etmemiş görünmektedir⁶¹.

KRALİÇE AMASTRİS SİKKE BETİMLERİ

Ön Yüz Betimi: Amastris sikkelerinin ön yüzünde yer alan Pers tiara'sı giyen ve profilden betimlenen başın kraliçenin kendisini mi yoksa Hellenistik krallıklarda görülen Mithras'ı mı betimlediği önemli bir husustur. Bunun için önce başlığın biçiminin tanımlanması gerekmektedir. Zira Pers krallarının ve satraplarının tiara giydikleri bilinmektedir⁶². Pers krallarının tiara'sını yukarı doğru dik uzanan bir başlık tipi olduğu ve böylece diğer başlıklardan kolaylıkla ayırt edildiği belirtilmektedir⁶³. Amastris sikkesinde görülen tiara'nın üst kısmının katlanmış olması kraldan ziyade satrap betimlerinde görülmektedir (Res.4)⁶⁴.

Resim 4: Pers Satrabı Pharnabazus Sikkeleri (MÖ.478-387) (van Oppen, 2018) / *Persian Satrap Pharnabazus (478-387 BC)*.

Amastris bir Pers prensesidir. Bu nedenle sikkedeki başın Pers tiara'sına (τάρρα ορθή)⁶⁵ benzer bir başlık takması normaldir⁶⁶. MÖ 4. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da görev yapan Persli satrapların bastırdıkları sikkeler üzerinde tiara'nın giyiş biçimi Amastris sikkelerinde görülenden çok az farklıdır⁶⁷. Amastris sikkeleri üzerinde görülen başlığın kenar kısımlarının serbestçe aşağı uzandığı, üst kısmının katlanma biçimiyle MÖ 4. yüzyıl ortası ve üçüncü çeyreğine tarihlenen satrap

⁵⁶ Head 1911: 505, Abb. 264; Wilcken, RE 1,2, 1894: 1750 s.v. Amastris (Nr. 7); Seibert 1967: 24 vd..

⁵⁷ Visconti 1811: s.102-103.

⁵⁸ Pollitt 1988: 22-29; Dahmen 2007: 6-17; Smith 1988: 9 ve 12-14; Stewart 1993: 191-202. Zeus Ammon'u temsil eden boynuz betimi için bkz. Morkholm 1991: 63, no.80, Pl.6; Stewart 1993: 231, Fig.76-77

⁵⁹ Dahmen 2007: 16-20

⁶⁰ Dahmen 2007: 12-14, dn.63. Büyük İskender Diadokhlar için krali gücün sembolü olmuştur.

⁶¹ Büyük İskender'in ölümünün ardından Diadokhlar da kendi krallıklarında ilk bastıkları sikkeler üzerinde Büyük İskender'in betimlerini kullanmış, hatta sonrasında kendi portrelerinin bulunduğu sikkelerdeki betimlemelerinin de Büyük İskender'e benzerliği bilinmektedir. Bunun nedeni her birinin Büyük İskender'in mirasçısı olarak Hellenistik krallıklarının meşruluğunu

sağlama isteğidir. Dahmen 2007: 6-17; Smith 1988: 9 ve 12-14; Stewart 1993: 191-202

⁶² Flavius Arrianus tarafından *Kidarıs Orthe* (Flavius Arrianus: 6.29.3), Strabon tarafından da *Tiara Orthe/Kidarıs/Kyrbasia* (Strabon: 11.13.9) olarak adlandırılmaktadır. Martin 2011: 285-292. Satrap sikkelerinde *tiara*'nın üstüne bağlanmış *diadem*'in de Dionysos'un *mitra*'sından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bkz. Smith 1988: 37-38; Alföldi 1985: 120-125.

⁶³ Collins 2012: 371-402, bkz. 377-383.

⁶⁴ Hans 1987:47-59, Pl.7-8; Callatay 2004: 57-80, Pl.9-11; Martin 2011: 285-292; Bodzek 2014: 68, Fig.41-42.

⁶⁵ *Kidarıs Orthe* (Flavius Arrianus: Anabasis 6.29.3), *Tiara Orthe/Kidarıs/Kyrbasia* (Strabon: 11.13.9), Martin 2011: 285-292.

⁶⁶ Delbueck 1912: 37, Taf. 61, 7-8; Richter 1968: 167 Nr. 674.

⁶⁷ Pharnabazos vb. Eilers - Calmeyer 1977: 153-95; Bodzek 2014: 59-78.

tiplerine benzerlik gösterir⁶⁸. Ancak başlığın üzerinde bir çelenk olmasıyla Pers satraplarının betimlerinden ayrılır. Bu farklılıkların iki açıklaması olabilir. Birincisi Amastris'in bir Persli olarak tiara tercih ettiği ve başlığın kenarlarının bağlanmamış olması statüsünün farklı olduğunun göstergesi olmalıdır (Res.1-2,4). Diğer bir farklı yorumlama da başındaki çelenktir⁶⁹.

K. Martin hem tiara'nın satraplarla benzerliği hem de krali diadem yerine bir defne çelengi takmış olmasını, Amastris'in Lysimakhos'tan ayrılmış olduğu için kraliçenin simgesi diademi taşıyacağı gerekçesiyle açıklar⁷⁰. Ancak Amastris bu sikkeleri yeni kurduğu krallığın temsili olarak basmıştır ve sikke üzerinde de yine basileia unvanını kullanarak kraliçe olduğunu vurgulamaktadır. Persli yönetici betimlerinde bulunmayan çelenk Amastris'in hem bir kraliçe olduğunu hem de dinsel yönünü vurguluyor olmalıdır. Çünkü Pers krallarının da betimlemelerinde tiara üzerine bir çelenk görülür. Herodotos'un tanımlamalarında Persli rahiplerin kutsal adak törenlerinde başlarında defne çelengi taktıkları bilgisinden yola çıkarak Amastris'in kurduğu kültürün temsilcisi olarak dini yönünü vurgulamak için seçtiği kabul edilebilir⁷¹. Ayrıca Pers tanrıları Ahuramazda ve Mithra betimlemelerinde tiara üzerinde çelenk ile betimlendikleri bilinmektedir⁷². Bu yorumlamalara ek olarak MÖ 4. yüzyılda Yunanistan, Atina, Anadolu'daki Grek kentlerinde Phrygia etkisinde Attis'in benzer şekilde tiara benzeri başlık ile doğulu tipte betimlendiği bilinmektedir (Res.5)⁷³.

Resim 5: Kyzikos Sikkesi üzerinde Attis. (SNG Paris, Mysia, cf.292-3.) (van Oppen, 2018) / Attis on coin from Kyzikos.

Resim 6: Sesamos Sikkesi. Zeus Stratios (SNG BMC Black Sea 1328) / Zeus Stratios on coin from Sesamos.

Amastris'in tiara'sının satrap başlıklarına tipolojik benzerliği, çağdaşı Sicilya ve Kartaca sikkelerinde olduğu gibi, Pers kökenini vurgulamak için seçtiğini kanıtlamaktadır⁷⁴. Amastris sikkelerinde tiara üzerine takılmış olan çelengin bir başka anlamı da Pyrrhos'un Zeus Dodona kültürünü temsil eden defne çelengi takmasından yola çıkarak⁷⁵, Amastris'in de Sesamos ve Kromna'da varlığı bilinen Zeus Stratios⁷⁶ kültürünün temsili olarak bu çelengi takmış olmasıdır (Res.6). Böylece Akhaemenid kökeninin simgesi tiara ile yerel Grek polisinin baş tanrısının simgesini kendi adında birleştirmiş olmaktadır.

Hans tarafından, Sicilya sikkesi üzerindeki kadın figürü tanrıça Hera'nın Euboa'daki Aphrodite ile birlikte tapım gördüğü kütle ilişkilendirilir ve giydiği başlık da Pers tiara'sı olarak yorumlanır (Res.7)⁷⁷. Kanıt olarak, Pers hakimiyeti sırasında satrapların Anadolu'da politik gücün simgesi olarak sikkeler üzerinde tiara ile betimlenmeleriyle başlığın politik bir simgeye dönüştüğü gösterilir. Büyük İskender'in ardından özellikle Anadolu'da yönetim simgesi olarak tiara'nın sembol oluşu, geleneğin sürdürülmesi olarak yorumlanmaktadır⁷⁸. Zira Amastris'in bir Pers prensesi olması bunu daha da anlamlı hale getirmektedir. Tıpkı İskender'in ve Lysimakhos'un tanrısal sembollerle betimlenmesi gibi, Amastris bastırdığı sikkelerin ön yüzünde

⁶⁸ Hans 1987: 47-59, Pl.7-8; Callatay 2004: 57-80, Pl.9-11; Martin 2011: 285-292; Bodzek 2014: 68, Fig.41-42.

⁶⁹ Smith 1988: 43. Defne çelengi Hellenistik Dönem sikkelerinde hem tanrılar hem de yöneticiler tarafından takılmaktadır. Örneğin Pyrrhus, Zeus Dodona'nın simgesi olarak bu çelengi takar. Smith'e göre Philetairos örneğinde olduğu gibi çelenk herhangi bir tanrısal ya da krali simge olarak anlam taşımazdır. Smith 1988: 43, dn.108.

⁷⁰ Martin 2011: 285-292.

⁷¹ Herodotos: I.131.

⁷² Rostovtzeff 1919: 92-93.

⁷³ Bu nedenle *Frig başlığı/Phrygian cap* olarak da yorumlanmaktadır. Oysa Phrygia'da bu tipte bir Attis betimi ile hiç karşılaşmamış ve böylece Phryg başlığı olarak bilinen tipin aslında Anadolu'daki Pers hakimiyeti sonrasında Grek sanatçıların yarattığı bir yorumlama olduğu kabul edilmektedir. Bkz. Roller 1994:

245-262.

⁷⁴ Hans 1987: 47-59, Pl.7-8, öz.bkz. Abb.5.

⁷⁵ Smith 1988: 43.

⁷⁶ Boyce-Grenet 1991: 300. Ayrıca bkz. Şahin 2001: 178-180. Sesamos sikkesi için: SNG BMC Black Sea 1328; Kromna Sikkesi için: SNG Lockett 2651.

⁷⁷ Sicilya sikkelerinin MÖ 4. yüzyılın son çeyreğine tarihlendiği ve üzerindeki tiara giymiş kadın başının Amastris ile benzerliği dikkat çekicidir. Hans 1987: 47-59, Pl.7-8.

⁷⁸ MÖ 4. yüzyılın özellikle ikinci çeyreğinden itibaren Anadolu'da görev yapan satrapların savaşları finanse etmek amacıyla, kendi adlarına sikke bastırdıkları görülür. Bu satraplardan en bilineni Pharnabazos'tur. Pharnabazos'un sikkeleri üzerinde ön yüzde *tiara* giymiş portresinin yer aldığı görülür. Bodzek tarafından bu şekilde hem paralı askerlerin (çoğunlukla Grek askerler) emrine görev yaptığı komutanı tanıması hem de *tiara* ile Pers Kralı adına yönetimde olduğunu da belirtmiş oluyordu. Çünkü *tiara* özellikle Anadolu'da Akhaemenid kraliyetinin sembolü olarak tanınıyordu. Bkz. Bodzek 2003: 924. Öz.bkz.17-18, dn.44; Bodzek 2014: 62-68 Fig.12-43.

kendisini tiara giymiş olarak betimletmiş olmalıdır. Bu tipoloji, aynı zamanda Amastris'in tanrısal yönüne yapılan bir vurgulamadır.

K. Martin tarafından detaylı olarak yapılan tartışma, yukarıda Amastris sikkesinde görülen Pers tiarası takmış baş betimi üzerine yapılan tartışmayı özetler biçimde yeni bir yaklaşım sunmaktadır⁷⁹. Martin, tiara giymiş başın başlık ve saç betimlemesinden yola çıkarak Amastris'in yaratmak istediği imaj üzerinde odaklanmıştır. Saç ve yüz betimlemesi İskender'in sikkeleriyle ilişkilendirerek Hellenistik kralların yöntemini izlediği tespitini yapmaktadır. Tiara'nın biçimi ve alt kısımdan sarkan bukleleriyle de Kios'taki MÖ 4. yüzyıla tarihlenen sikkeler⁸⁰ üzerindeki Mithras başıyla ve satrap sikkeleriyle karşılaştırır. Martin'e göre Dionysios'un dul eşi olarak hâlihazırda bir kraliçe olan Amastris, Krateros'un ve özellikle de Lysimakhos'un eski eşi olarak Makedon sarayı ile bağıyla Hellenistik bir kraliçe olmasının yanı sıra, Dareios'un yeğeni olarak da Pers kökeni vasıtasıyla Mithras ilişkisini vurgulamaktadır. Bu durum sikkeler üzerindeki tiara giymiş başın, hem kraliçenin kendisini hem de temsil ettiği kültü simgelediğini kanıtlamaktadır.

Resim 7: Sicilya Sikkesi (Hans 1987, Pl.7-8) / The coin from Sicily.

Amastris'ten neredeyse iki yüzyıl sonra, Pontus kralı VI.Mithridates'in sikkeleri üzerinde Pers tiarası takmış olarak betimlenen portre betimlemesi, kralın hem Pers kökenini vurgularken diğer yandan da Mithras'ın sikkeler üzerindeki betimini tekrarlayarak tanrısal yönünü de vurgulamayı amaçlamaktadır⁸¹. Bu örnek Amastris'in Persli bir yönetici olması dolayısıyla, sikkelerinin ön yüzündeki başlık tipinin Pers başlığı

olduğunu ve Amastris'in kendisini temsil ettiğini kanıtlamaktadır (Res.1-2)⁸².

Başlığın üzerinde görünen sekiz kenarlı yıldız da, olasılıkla bu bölgede varlığı bilinen Pers tanrılarında Mithras'ın simgelerinden biridir (Res.2)⁸³. Aynı zamanda kraliçenin heroize edildiğini göstermektedir⁸⁴. Amastris sikkeleri dikkatle incelendiğinde, sekiz kenarlı yıldızın bulunduğu sikkeler üzerinde BASILISSHS yazısının olmadığı yalnızca AMASTREION ifadesi okunur. Bu da Amastris'in ölümünün ardından basılan sikkeler üzerinde bu yıldızın kraliçeyi heroize etmek ve belki de onu ktistes olarak onurlandırmak amacıyla konduğunu göstermektedir. Aynı simgenin Trakya'da yoğun tapınım gören Aphrodite Ourania'nın da simgeleri arasında olduğu bilinmektedir⁸⁵. Ancak kökenine bakıldığında Aphrodite Ourania'nın Pers inanışındaki Anaitis ile etkileşimin sonucunda gelişen bir kült olduğu anlaşılmaktadır⁸⁶. Sonuç olarak Amastris, kendisinin temsil ettiği Pers kökenli ancak Grek kültüründe yetişmiş bir kraliçe olarak hem Grek hem de Pers kültürüne ait kimliğini simgelemekte ve ölümünün ardından da Amastris halkı tarafından heroize edilerek ktistes olarak onurlandırılmaktadır.

Arka Yüz Betimi: Amastris sikkelerinin arka yüzünde tahtta oturmuş bir tanrıça elinde Nike/Eros taşımaktadır. Tahtın yanında bir asa dayanmıştır (Res.2,8-9). Callatay, çalışmasında bu betimlemeye sahip üç farklı sikkeler serisi olduğu tespit etmiştir⁸⁷. Birinci seride tanrıçanın sağ eli üzerinde, elindeki çelengi tanrıçaya uzatan bir Eros betimlenmiştir (Res.2). Iossif-Lorber'e göre Eros'un başı

⁷⁹ Martin 2011: 285–292; Martin 2012: 395–423.

⁸⁰ Pontus Krallığının kurucusu olarak kabul edilen Mithridates Ktistes, son Pers satrapı Ariobarzanes'in soyundan gelir. Antigonos döneminde Kios'ta görev yapar ancak Lysimakhos'un seferi sırasında MÖ 302'de Antigonos tarafından uzaklaştırılır. Amaseia yakınlarında Olgassys'teki Kimiata'ya sığınır. Strabon: XIX, 562; Hornblower 1981: 123, 243-45; Billows 1990: 403-405; Lund 1992: 33-34; Bosworth-Wheatly 1998: 155-164; Arslan 2010: 220-221, dn.833; Bora 2018, 16,38. Mithridates Ktistes'in MÖ 4. yüzyılın sonlarına tarihlenen Kios'ta bastırıldığı sikkeler üzerinde tiara giymiş Mithras başı betimlenmektedir.

⁸¹ VI. Mithridates ve sikkeler üzerindeki betimi için bkz. SNG Black Sea 972-5. SNG Stancomb 648. MÖ 4. yüzyıl başlarında Pontus Krallığının kurucu kralı olarak bilinen III. Mithridates'in Kios'ta bastırıldığı paralar üzerinde Mithras betimini kullandığı bilinmektedir. VI. Mithridates bu geleneği sürdürürken Mithras yerine kendi portresini koyarak tanrısal yönünü vurguladığı anlaşılar. Saprykin 2009: 260, Fig.5, 261, Fig.7.

⁸² Callatay 2004: 57-80, Pl.9-11; Rostovtzeff 1919: 90; Hans 1987: 47-59; Martin 2011: 285-91.

⁸³ Rostovtzeff 1919: 90. Rostovtzeff kökeni Babil Krallığına kadar dayanan bu sekiz ışınlı yıldızın aslında güneşi sembolize ettiğini ve kraliyet sembolü olarak kabul edildiğini belirtir. Pers kökenli Mithras kültünün de sembolü olan sekiz ışınlı güneş motifi Hellenistik Dönemde Pontus Krallığının da sembolü haline gelmiştir. Ayrıca bkz. Callatay 2009: 64.

⁸⁴ Hans 1987: 47-59, Pl.7-8.

⁸⁵ Ustinova 1998: 209-226; Budin 2003; Budin 2004: 95-145, öz.130.

⁸⁶ Sekiz ışınlı yıldız şeklinde kullanılan simgenin MÖ 3.binde Sümer 'de İnanna ve Akkad'da İstar olarak bilinen aşk ve savaş tanrıçasının simgesi olduğu bilinmektedir. Sümer ve Akkad dönemi kraliyet betimlerinde tanrıçanın işareti olarak karşılaşılmaktadır. Bkz. Benzel vd. 2010: s.40, Fig. 17.

⁸⁷ İlk iki seride AMASTRIS BASILISSHS okunurken üçüncü seride sadece AMASTREION yazısı yer almaktadır. Bu nedenle ilk iki serinin Amastris'in bastırıldığı, diğer serinin de ölümünün ardından basıldığı anlaşılmaktadır. Callatay 2004: 57-80, Pl.9-11

üzerinde Helios'un ışınları simgesel olarak gösterilmiştir. İkinci seride Eros yerine kanatlı Nike betimlenmiştir (Res.8). Üçüncü seride ise artık BASILISSHS ifadesi yer almaz (Res.9). Tanrıçanın önünde lotus(?), mersin/keten tomurcuğu(?) ya da gül (?) olarak tanımlanan bir çiçek betimi yer aldığı görülür⁸⁸.

Amastris sikkelerinin arka yüzündeki tanrıça Amastris'i mi/ yönetici kültürünü mü temsil ediyor? Tanrıça Aphrodite taht üzerinde oturur. Sağ elinde Helios'un simgesini taşıyan kanatlı Eros tutmaktadır (Res.2). Tahtın yanında asa görülür. Figürün önünde BASILISSHS arkasında da AMASTRIS okunur. Aphrodite'nin tanrı olarak seçilmesi kraliçenin Persli kökeniyle ilişkilidir⁸⁹. Zira Eros'un elinde tuttuğu Helios simgesinin de (sekiz ışınlı yıldız) vurguladığı gibi celestial/göksel Aphrodite tipinin tercih edildiği anlaşılır. Herodotos'a göre göksel Aphrodite'ye Asurlular Mylitta, Araplar Alilat ve Persler Mitra derler⁹⁰. Pers inancında Anahita olarak bilinen ve kökeni İhtar/Inanna ile özdeşleştirilen tanrıça⁹¹ Herodotos tarafından Mithras ile özdeşleştirilse de aslında ikisi farklı tanrılardır. Zira Pers inancında ilk kez II. Artakserkses döneminde isimlerinin beraber anıldığı görülür⁹². Anahita'nın Pers hakimiyeti sırasında Anadolu'ya taşındığı bilinir ve Anadolu

kült merkezleri olarak Pontus (Zela ve Kommana başlıca merkezlerdir), Armenia, Kappadokia ve Lydia'da kutsal alanlarının varlığı Strabon tarafından da teyit edilir⁹³. Bu kutsal alanların varlığı MÖ 4. yüzyıla kadar gitmektedir. Panaino, İskenderiyeli Clement'in Protrepticon, (5.3) kitabında, Aphrodite Anahitis olarak ilk kült heykellerinin Artakserkses döneminde Babil, Susa, Baktria, Persia, Damascus, Sardis'te dikildiğini aktarmaktadır⁹⁴. Böylece Perslerin Anahita'sı Greklerin Aphrodites'i ile özdeşleşerek Aphrodite Ourania (Göksel Aphrodite) olur⁹⁵. Aphrodite Ourania'nın Thrakia, Bosporus krallıklarında da aynı dönemlerde tapım gördüğü bilinmektedir⁹⁶. Iossif-Lorber Amastris sikkeleri üzerindeki tanrıçayı Eros'un Helios'un ışınlarını taşıması nedeniyle Aphrodite Ourania olarak tanımlarken, olasılıkla Amastris'in ölümünün ardından basıldığını düşündüğü sikkeler üzerinde Eros yerine Nike figürü nedeniyle Aphrodite Nikephoros olarak tanımlamaktadır⁹⁷.

Kraliçe Amastris'in yeni kurduğu kent için bastırıldığı sikkeler üzerinde kendi inancındaki Anahita'yı Aphrodite Ourania olarak tercih etmesini de tanrıçanın bu dönemdeki hellenizasyonun etkisindeki dönüşümüne bağlayabiliriz. Bu durum aynı zamanda Amastris'in Krateros ile olan evliliği ile Makedonya sarayında bulunması ve sonrasındaki evliliklerinin etkisiyle kendisinin de dönüşümünün bir kanıtıdır. Hellenistik Dönemde yöneticilerin hala hayattayken kendi kültürlerini kurmaları İskender sonrası dönemde sık sık el değiştiren kentlerin özgürlüklerini sağlayan yönetici krallar için onurlandırma yazıtları ve heykelleri dikmeleri ile daha da yaygın hale gelmiş bir uygulamadır⁹⁸. Kraliçenin de kendi adına bir kült oluşturmuş olduğunun işareti olarak o döneme ait yegane kanıt olan sikkeler yol gösterici durumdadır. Dahası sikkeler üzerindeki Aphrodite'nin aslında Amastris'in kendisini özdeşleştirdiği tanrıça olması dolayısıyla arka planda Amastris'in kendisini betimlemiş olmalıdır. Gardner, MÖ 5. yüzyıldan itibaren Grek kadınlarının kendilerini ilişkilendirdikleri tanrıça olarak ya da onun en yaygın tipinde ifade ettiklerini aktarır⁹⁹. Demetrios Poliorkethes'in karısı olan Phila'nın Atinalılar tarafından yaptırılan bir tapınağa konan kraliçenin heykeli Aphrodite olarak betimlenmiştir¹⁰⁰. Gardner, kraliçe Amastris'in sikkeler üzerinde Aphrodite olarak betimlendiğini belirtmektedir¹⁰¹.

⁸⁸ Bu çiçek motifinin ne olduğu konusunda oldukça farklı yorumlamalar vardır. Bunlardan en yaygın olanı güldür. Bunun sebebi Hellenistik Dönem'de Rhodos ile ilişkilerin de göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bkz. Pergamon Rhodos sikkeleri için: Kleiner 1971: 95-125, Pl.XXI-XXXIV, Rhodos basıkısı sikkeler üzerindeki gül motifi için bkz. Pl.XXVI-XXXIV. Ancak çiçeğin yaprak şekline dikkat edildiğinde Rhodos gülünden farklı olduğu hemen anlaşılır. İkinci olarak önerilen Lotus çiçeği olduğudur. Lotus çiçeğinin hem Greklerde hem de Perslerde kutsallık simgesi olması nedeniyle daha uygun gibi görünmektedir. Perslerde lotus çiçeği aynı zamanda soyluluğun da simgesi olarak kullanılmaktadır. Bkz. Polat 2017, 188, Res.1. S. Eyice'nin Küçük Amasra Tarihi kitabında Hyakinthos'un halk tarafından kutsal kabul edilen lotus heykelini kırdığı aktarılmaktadır (Bkz. Eyice 1965). Bu durum Amastris'in Pers kökeniyle ilgili olarak kentte simge olarak lotus çiçeğinin de yaygın olduğunu göstermektedir. Böylece sikke üzerindeki çiçeğin lotus olması daha muhtemel görünmektedir.

⁸⁹ Budin 2003: 273-282.

⁹⁰ Herodotos: I.131

⁹¹ Boyce 1982: 106-107. Anahita, Akhaemenid hanedanlığının pantheonuna II.Artakserkses döneminde girmiştir. Ahura Mazda inancının yanında Mithras ve Anahitis kültü de eklenir. Anahitis, Aphrodite ile eş tutulmuş ve Aphrodite Anahitis olarak heykelleri Babil, Susa, Ekbatana, Persepolis, Baktria, Damascus ve Sardis'te dikilmiştir. Bkz. Boyce-Grenet 1991: 217.Pontus Bölgesinde Zeus Stratios ile birlikte Aphrodite Anahitis ve Mithras inancı da görülür. Boyce-Grenet 1991: 300-301; Jacobs 2006; Panaino 2000: 35-49, öz. 36-39; Ustinova 1998: 209-226; Budin 2003: 273-282.

⁹² Boyce 1982: 271. Anahitis Artakserkses döneminde Akhaemenid hakimiyetindeki eyalet ve şehirlerde kült heykellerinin dikildiği bilinmektedir. Bkz. Panaino 2000: 35-49, öz. s.36-39; Jacobs 2006.

⁹³ Boyce-Grenet 1991: 281-283.

⁹⁴ Panaino 2000: 35-49, öz. 36.

⁹⁵ Budin 2003: 273-282.

⁹⁶ Ustinova 1998: 209-226.

⁹⁷ Iossif-Lorber 2007: 80-81.

⁹⁸ Erskine 2014: 579 note.1 ve ayrıca bkz. 581-587.

⁹⁹ Gardner 1918: 1-26, öz.22.

¹⁰⁰ Gardner 1918: 1-26, öz.22.

¹⁰¹ Gardner 1918: 22.

M.Ö.301'den sonra Hellenistik kralların *basileus* unvanını kullanmaya başlamalarının ardından *basilissa* unvanı kralların eşleri tarafından yaygın olarak kullanılmaya başlanır¹⁰². Bununla birlikte kralın tanrısal bir soydan geldiği ya da tanrılarla eşit tutulduğu kraliçe kült uygulamalarında kraliçelerin de yaygın olarak Aphrodite kültü ile ilişkili kültürlerinin yaygınlaştığı görülür. Carney'e göre Aphrodite'nin kült özellikleriyle ilişkili olarak tanrısal bir kralla evlenmiş olan kraliçenin doğuştan tanrısal soya sahip çocuklara sahip olmasını sağlıyordu. Hellenistik Dönem kraliçelerinin Aphrodite kültürünün tercih edilme sebeplerinden bir tanesi Aphrodite'nin (Aphrodite Ourania) kültürünün Atina ve Pers etkisindeki kentlerde yaygınlaşmaya başlamasıdır. MÖ 6. yüzyıldan itibaren Aphrodite'nin doğulu kökeninin vurgulandığı anlaşılır. Bukert ve Raffan'a göre, MÖ 4. yüzyılda Aphrodite'nin Ourania, yani daha yüksek, göksel aşk ve Pandemos, tüm insanların sevgisi anlamına gelen kültürlerinin daha da yaygınlaştığı gözlemlenir. Her iki kült de oldukça eski ve yaygındır, ancak orijinal anlamları farklıdır. Ourania, cennetin Fenikeli kraliçesi ve Pandemos herhangi bir devletin varlığı için gerekli insanlar arasındaki ortak bağ olarak yorumlanmaktadır. Pandemos'un anlamı, Ourania'da olduğu gibi doğu geleneğinde politik gücün simgesi İştâr'ın kapsayıcı gücü olarak kabul edilmektedir. Pirenne-Delforge, Pandemos için politik anlamda bir araya gelme (Atina'da *synoikismos*'un sembolüdür), evlilik yoluyla bir araya gelme anlamını tartışmaktadır. Bu durumda, Hellenistik dönem kraliçelerinin temsilcisi oldukları Aphrodite kültü, Atina'daki hem Ourania hem de Pandemos kültürünü de kapsıyor olmalıdır. Çünkü Hellenistik krallıklarda kraliçenin Aphrodite kültürünün temsilcisi olması, bu evliliğin tanrısal kökenlerinin birlikteliği ve devamını desteklemek olduğunu kanıtlamaktadır. Böylece tanrıçanın her iki epiteti de hem tanrısal (Aphrodite-Ourania) hem de birliktelik (politik anlamda halkın birlikteliği-Pandemos) anlamıyla kraliçe kültürünün bir başka versiyonunu oluşturmaktadır. Her iki kültürün de doğu kökeni aynı zamanda Hellenistik krallıkların, İskender ile başlayan doğu ve batının uyumlu birlikteliğinin de sembolü olmaktadır.

Amastris kentinin baş tanrısı Zeus Stratios'un¹⁰³ yanında Aphrodite Ourania olmalıdır¹⁰⁴. Aphrodite'nin Ourania kültü, Amastris'in Pers kökenine bağlılığının işareti olarak kullanılsa da Pandemos kültürünün de *synoikismos* yoluyla kurulmuş olan Amastris halkını birleştirici rolü nedeniyle vurgulandığı ikincil bir sıfat olarak kullanılması muhtemeldir. Zira Amastris kentinin ilk seri sikkeleri üzerindeki Aphrodite, Büyük İskender sikkeleri üzerinden bilinen Zeus Stratios'un pozundadır, ancak elinde kendi simgesi Eros'u taşımaktadır. Hellenistik Dönem krallıklarında yaygın kullanılan simgenin temsilidir. Sikke yorumlarından hareketle tespit etmeye çalıştığımız Amastris'in bir yönetici kültü kurduğuna dair en önemli kanıtlar sonraki yıllardan Ptolemaios krallığının kraliçelerinin kurmuş oldukları kültürlerle de desteklenmektedir¹⁰⁵. Ptolemaios döneminde görülen ve kraliçeler tarafından yönetilen kraliçe kültürü temeli, yeni kurulan saray yöneticileri ile var olan elit arasında bağların kurulması, hiyerarşi ve merkezi yönetim ile ilişkiler ağının düzenlenmesine dayanmaktadır¹⁰⁶. Hellenistik Dönemde yaygınlaşan kraliçe kültürünün kadını temsilcisi olarak, Hekatomnid krallığının kraliçesi Artemisia örneğinde olduğu gibi, Amastris'in Lysimakhos tarafından kendisine verilen destekle yerel bir krallık kurduğu ve yönettiği, bunu yaparken de kraliçe olarak resmi kraliyet simgesini yarattığı anlaşılmaktadır¹⁰⁷. Lysimakhos'un desteği, Amastris'in ölümünün ardından, yine Lysimakhos tarafından Amastris kenti ve yakın ilişkide olduğu Herakleia Pontike kentinin eşi Arsinoe'ye hediye edilmesiyle kanıtlanmaktadır¹⁰⁸.

SONUÇ

Kraliçe kültürünün en önemli özelliği, krallıkların farklı halkları bir arada tutabilmek için birleştirici işlevine sahip olmasıdır¹⁰⁹. Bu nedenle yönetici kültü Makedon kralları tarafından çok tercih edilmemiş, sadece sembolik birkaç uygulama olarak kalmıştır. Büyük İskender öncesi Makedonya krallarının kullandığı sıfat *Basileus Makedon*'un, Kralın ulusalcı bir yönetimi benimsediğinin simgesi olarak kabul edilir. Böylece hakimiyeti altındaki diğer bölgelerde de simgelediği anlam doğru şekilde yorumlanabilir.

¹⁰² Martin 2012: 395–423. Callatay'a göre *basileus* unvanı sikkeler üzerinde İskender'in ölümünün ardından (MÖ 323) kullanılmaya başlar ve genelde *Basileus+isim* genitive formda sikkeler üzerinde yer alır. Callatay-Lorber 2011: 422.

¹⁰³ Pontus Bölgesinde, Perslerin Ahura Mazda ile eş tuttukları Zeus Stratios'a tapınmalarının varlığı bilinmektedir. Mithridates Krallığının en yaygın kültü olmasının yanında Aphrodite Anahita ile eş tutulmaktadır. Boyce-Grenet 1991: 300. Ayrıca bkz. Şahin 2001: 178-180.

¹⁰⁴ Budin 2003: 273-282.

¹⁰⁵ Caneva 2012: 79-92.

¹⁰⁶ Caneva 2012: 84-85.

¹⁰⁷ Caneva 2012: 91-92.

¹⁰⁸ Caneva 2012: 91-92.

¹⁰⁹ Errington 1974: 74, dn.74

Büyük İskender'in Basileus Alexandrov sıfatını kullanması, yeni kurmak istediği imparatorluğun Makedon, Grek, Pers kültür ve politikalarını temel alan çok uluslu bir yönetim kültürünü bir arada tutucu etmenin kral olduğuna işaret etmektedir. Errington'un vurguladığı farklı etnik yapıları bir arada tutacak birleştirici bir unsur olarak krali kültürünün de başlangıcını sağlamıştır. Elbette bu anlam İskender'in kendisi değil daha çok Diadokhlar tarafından Büyük İskender'in ismi ve simgelerinin kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır. Lysimakhos, Ptolemaios ve Seleukos krallıklarında başlangıçta sikkeleri üzerinde Büyük İskender'in betimini kullanırken, İpsos savaşının ardından kendi imajlarını yine İskender'in krali imajına bağlı kalarak yaratmışlardır. Paralelinde krali kültleri de diadem simgesi ile birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır. Yönetim biçimi olarak da tanrının oğlu ya da temsilcisi olan kral ve philoi adlandırılan kurul hükümleri altındaki kent ve krallıkların temsilcilerinden oluşmaktaydı.

Amastris, sikkeleri üzerinde görülen bassileia sıfatıyla kendi yönetimini ilan etmiş oluyordu. Elbette bu sıfat Lysimakhos, Ptolemaios, Antigonos ya da Demetrios'un bassileus sıfatına eşit değildir. Zira Amastris, yerel bir krallığın yöneticisi olarak bu sıfatı kullanmaktaydı. Dolayısıyla MÖ 4. yüzyıl sonlarında Anadolu ve Sicilya'da yerel krallıkların meşruluk kazanmak için yarattıkları simgeleri taşımaktadır. Yukarıda detayları ile aktarılan Amasra sikkelerinde görülen Pers kökenine ve Hellenistik krallığın simgesi haline gelen tanrısal imajların kullanımı bu durumu kanıtlamaktadır. Amastris'in kullandığı bassileia sıfatı, iki anlama gelmektedir, birincisi Dionysios'un eşi olarak hak kazandığı ve diğeri de Lysimakhos ile olan evliliği sayesinde aldığı ünvanıdır. Argead kökenli ya da bu kökenine vurgu yapan kraliçeler tarafından kullanılan bu unvan, Amastris tarafından poleis olarak kurulan Amastris kentinin kraliçesi olarak kullanılmıştır. Hellenistik krallar tarafından kendi adına kent kurma geleneği II.Philippos (Philipoi ve Philippopolis) ve Büyük İskender (Aleksandria) ile başlar¹¹⁰. Diadokhlar döneminde Kassandros kendi adına kent (Kassandreia) kuran ilk kraldır. Hemen ardından Ptolemaios, Lysimakhos ve Seleukos'un da kendi adına kent kurdukları görülür. Bu kurulan kentlerin öncelikle savunma ve kendi öz yönetimini sağlamak amacıyla kurulduğu bilinmektedir. Amastris'in ayrıldığı eşi olan Lysimakhos'un Kardya yakınlarında kurduğu kent, hem hanedanlık beyanı hem de stratejik bir alanın iskanı anlamını taşımaktaydı¹¹¹. Bu tespitten yola çıkarak kraliçe Amastris'in çağdaşı Hellenistik kralların stratejisini izleyerek synoikismos yoluyla kendi adını taşıyan

Amastris kentini kendi krallığının beyanı olmaktadır. Bir kraliçe olarak oğlunun ya da eşinin adına değil, kendi adına yapmış olması söz konusu dönem için oldukça önemlidir.

Amastris sikkeleri üzerinde görülen tiara giymiş baş ise kraliçenin kendisini betimlemekte, dinsel ve ırksal kökenine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla, her ne kadar Amastris'in kendisini temsil etse de bir portre özelliği taşımaz. Daha çok Lysimakhos'un sikkelerindeki Büyük İskender'in portre tipine benzerliği ile Amastris'in Büyük İskender ve Lysimakhos ile olan bağının temsilidir.

Arka yüzdeki Aphrodite Anahitis/Ourania ile de Grek ve Makedon yönünü temsil eder. Kraliçenin bağımsız olarak yönettiği Tieion, Sesamos, Kromna ve Kytoros'un bir araya getirildiği Amastris kentini bir arada tutucu bir yönetici kültürünün de varlığını kanıtlamaktadır. Bu kültür ile ilgili herhangi bir yazıt ya da atıf henüz bulunmadığı için kraliçenin ktistes olarak kahramanlaştırıldığı, anıtlar diktirdiği vb. hakkında da bir bilgi ne yazık ki henüz yoktur¹¹². Amastris'in sikkeleri üzerinde görülen sekiz kenarlı yıldız da olasılıkla kraliçenin ölümünün ardından heroize edildiğini ve onu ktistes olarak onurlandırmak amacıyla konduğunu göstermektedir. Böylece Amastris, kendisinin temsil ettiği Pers kökenli ancak Grek kültüründe yetişmiş bir kraliçe olarak hem Grek hem de Pers kültürüne ait kimliğini simgelemekte ve ölümünün ardından da Amastris halkı tarafından heroize edilerek ktistes olarak onurlandırılmaktadır.

Amasra'da yapılacak kazılarla Amastris ve kentin kuruluş dönemine dair yazıtlar, yapılar ya da heykeltıraşlık eserlerinin elde edilebileceğine dair bu beklentiler şimdilik tek kanıt olan sikkeler üzerine karşılaştırma yöntemiyle yapılan yorumlardan ibarettir. Bu çalışmanın en önemli sonucu ise Amastris'in Persli kökeni ve Makedon saray kültürüne dahil olması ile Büyük İskender'in yaratmaya çalıştığı Makedon-Pers yönetici elitinin imgelerini taşıyan ve kendi kurduğu krallık için yönetici kültürü oluşturan en iyi kadın temsilcisi olduğunun anlaşılmasıdır¹¹³.

¹¹⁰ Errington 2017: 83; Callatay 2013: 92.

¹¹¹ Errington 2017: 83-85.

¹¹² *Ktistes* olarak onurlandırılan Hellenistik Krallar içinde kurduğu kentlerde adına anıtlar, heykeller dikilen, *agonlar* düzenlenmesi ile ilgili en detaylı bilgi Demetrios Poliorketes ile ilgilidir. Bkz. Plutarkhos: Dem. 53. 3 ; Kravaritou 2013: 254-275.

¹¹³ Bu çalışmanın yorumlanmasında değerli katkıları ve destekleri için Prof.Dr.Gül Işın, Dr.Öğr.Üyesi Deniz Pastutmaz-Sevmen ve Dr.Öğr.Üyesi Ali Bora'ya teşekkürlerimi sunarım. Amastris konusunda aynı heyecanı taşıyan ve beni cesaretlendiren B. F. van Oppen de Ruiter'e çok teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

JHS

The Journal of Hellenic Studies

IstMitt

Istanbuler Mitteilungen

RE

Paulus Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (RE). Stuttgart. 1894.

SNG.

Sylloge Nummorum Graecorum. <http://www.syllogenummorum-graecorum.org/>

APOLLONIOS RHODIOS.

The Argonautika: Expanded Edition (Çev. P. Green). London, 2007.

ARISTOTELES.

Politika, III, 13 (Çev.Mete Tunçay) Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.

ARRIAN.

Arrianus'un Karadeniz Seyahati (Periblus Ponti Euxin), (Çev. M. Arslan). İstanbul, 2005.

DIODOROS SICULUS.

The Library of History, published in Vol. VIII (Çev.C. Bradford Welles) and Vol.X (Çev. Russel M. Geer), of the Loeb Classical Library. http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Diodorus_Siculus/home.html (15.07.2018)

FLAVIUS ARRIANUS.

İskender'in Seferi (Aleksandrou Anabasis), (Çev.Furkan Akdemir)İstanbul, 2005.

HERODOTOS.

Herodot Tarihi, (Çev.Müntekim Ökmen), 3. Baskı, İstanbul, 1991.

HOMEROS.

İlyada (Çev. A.Erhat/A.Kadir). İstanbul, 1984.

MEMNON.

Herakleia Pontike Tarihi (Çev. M. Arslan). İstanbul, 2007.

PLINIUS SECUNDUS.

Epistulae, 10.Kitap: Genç Plinius'un Anadolu Mektupları (Çev. Ç. Dürüşken/E. Özbayoğlu). İstanbul, 2001.

PLINIUS SECUNDUS.

Naturkunde, Buch V (Ed. G. Winkler). München, 1993.

PLINIUS.

Naturalis Historia (The Natural History) , (Çev. J. Bostock, H.T. Riley) <http://www.perseus.tufts.edu/hoppertext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0137%3Abook%3D6%3Achapter%3D2> (15.07.2018)

PLUTARKHOS.

The Parallel Lives, in: Vol. IX of the Loeb Classical Library edition, 1920. http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Plutarch/Lives/Demetrius*.html (15.07.2018)

PSEUDO SKYLAX.

Pseudo-Skylax's Periplus: The Circumnavigation of the Inhabited World. Text, Translation, and Commentary (Exeter, 2011), Liverpool, 2017.

STEPHANUS BYZANTIUS.

Stephani Byzantii Ethnica. Volumen I: A-Γ, Ed. M.Billerbeck, Corpus Fontium Historiae Byzantinae, Walter De Gruyter, Berlin, 2006.

STRABON.

Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası, (Çev. A. Pekman). İstanbul, 2000.

ALFÖLDI, A. 1985.

Caesar im 44 v. Chr. Bonn: Habelt.

AMELING, W. - JONNES, L. 1994.

The inscriptions of Heracleia Pontica, Bonn.

ANOHIN, V.A. 1986.

Coinage of Bosphorus VII-II. Century B.C., Moskova

ARSLAN, M. 2010.

İstanbul'un Antik Çağ Tarihi. Klasik ve Hellenistik Dönemler, İstanbul.

ARSLAN, M. 2012.

"Küçük Asya Yerel Historiograflarına Bir Örnek: Herakleia Pontike'li Memnon ve Eseri", Olba XX: 383-406.

BAĞDATLI ÇAM, F. 2016.

"Paphlagonia'da Bir Pers Prensesi: Amastris/ A Persian Princess in Paphlagonia: Amastris", Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C.1 Sayı:2: 31-46.

BAĞDATLI ÇAM, F. 2019.

"Hellenistik Dönem Yönetici Kültürünün (Ruler Cult) Ortaya Çıkışı ve Simgeleri /The Emergence of Ruler Cult and Symbols of the Hellenistic Period", Doğudan Batıya 70. Yaşında Serap Yaylalı'ya Sunulan Yazılar (ed. A. Erön, E. Erdan), Ankara:, 219-230.

- BAĞDATLI ÇAM, F. – BORA, A. - BİLİCİ ALTUNKAYALIER, H. 2019.
“Amastris (Amasra) Antik Kentinde Arkeolojik Tespitler Archaeological Explorations in Ancient City Of Amastris (Amasra)”, TÜBA-Ar 24: 169-188.
- BAHRAMI, T.S. 1998.
“The Social Position of Women in Old Persia”, in Mehregan in Sydney, (eds. G. Trompf and M. Honari with H. Abramian), Proceedings of the Seminar in Persian Studies during the Mehregan Persian Cultural Festival Sydney, Australia, 28 October - 6 November 1994, The Persian Cultural Foundation of Australia: 25-30
- BERNARD C. D. 1988.
“Divine Personality and Personification”, Kernos 1: 19-28.
- BILLOWS, R.A. 1990.
Antigonos the One-Eyed and the Creation of the Hellenistic State, Berkeley/L.A.
- BODZEK, J. 2003.
“Naval Supremacy in the Monetary Iconography of Achaemenids”, in: F. M. Stepienowski (ed.), The Orient and the Aegean: 924.
- BODZEK, J. 2014.
“Achaemenid Asia Minor: Coins of the Satraps and of the Great King”, (eds. K. Dörtlük, O. Tekin and R. Boyraz Seyhan), Proceedings of the First International Congress of the Anatolian Monetary History and Numismatics, 25-28 February 2013 Antalya: 59-78.
- BORA, A., 2018.
“Mithridates Eupator ve Nikomedes Euergetes’in Paphlagonia ve Kappadokia Politikaları: İlişkiler, Evlilikler ve Etkileşim”, Çeşm-i Cihan. Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi, C.5, S.2: 12-47.
- BOSWORTH, A.B. - WHEATLEY, P.V. 1988.
“On the Origins of the Pontic House”, JHS 118: 155-164.
- BOYCE, M. 1982.
A History of Zoroastrianism, Vol.2: Under The Achaemenians, Leiden-Köln.
- BOYCE, M. - GRENET, F. 1991.
A History of Zoroastrianism, Vol. 3: Zoroastrianism under Macedonian and Roman Rule, Leiden, New York- Köln.
- BRAUND, D. 2005.
“After Alexander: the Emergence of the Hellenistic World, 323-281”, (Ed. Andrew Erskine) A Companion to The Hellenistic World: 19-34.
- BREMMER, J. N. 2007.
“The Rise of the Hero Cult and the New Simonides”, Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, 158: 15-26.
- BRIANT, P. 1996.
Histoire de l’Empire Perse. De Cyrus à Alexandre, Paris: Fayard.
- BUDIN, S.L. 2003.
The Origin of Aphrodite, Bethesda.
- BUDIN, S.L. 2004.
“A Reconsideration of the Aphrodite-Ashtart Syncretism”, Numen, Vol. 51, Fasc. 2: 95-145.
- BURASELIS, K. 2008.
“Woven into the Peplos. Aspects of the Combination of Ruler Cult with Elements of the Traditional Polis Identity in the Hellenistic World”, (eds. Rasmussen, A.H., Rasmussen, S.W.) Religion and Society. Rituals, Resources and Identity in the Ancient Greco-Roman World (Rome): 213-2.
- BURSTEIN, S.M. 1976.
Outpost of Hellenism: The Emergence of Heraclea on the Black Sea, California.
- CALAME, C. 2010.
“Deities of Gods and Heroes: Athenian Gender Sanctuaries and Gendered Rites of Passage”, (eds. J.n.Bremmer- A. Erskine), The Gods of Ancient Greece, Identities and Transformations, Edinburgh University Press: 245-269.
- CALLATAÏ, F. 2004.
“Le premier monnayage de la cité d’Amastris (Paphlagonie)”, Schweizerische numismatische Rundschau, Band (Jahr): 83 : 57-80, Pl.9-11.
- CALLATAÏ, F. 2009.
“The First Royal Coinages of Pontos (from Mithridates III to Mithridates V)”, (Ed. J. Munk Højte), Mithridates VI and the Pontic Kingdom, BSS 9 (Black Sea Studies), Aarhus University Press: 63-94.
- CALLATAY, F. 2013.
“The fabulous wealth of the Hellenistic kings: coinage and Weltmachtspolitik”, Words and Coins from Ancient Greece to Byzantium, Trento: 91-101.
- CALLATAY F.- LORBER, C.C. 2011.
“The Pattern of Royal Epithets on Hellenistic Coinages”, (eds P.P. Iossif- A.S. Chankowski and C.C. Lorber), More Than Men, Less Than Gods, Studies On Royal Cult And Imperial Worship Proceedings Of The International Colloquium, The Belgian School at Athens (November 1-2, 2007), Leuven - Paris – Walpole: 417-455.

- CANEVA, S.G. 2012.
“Queens and Ruler Cults in Early Hellenism”, *Kernos* 25: 75-101.
- CANEVA S.G. 2016.
“From Alexander to the Theoi Adelphoi”, *Studia Hellenistica* 56, Leuven: 29-80.
- CARNEY, E. D. 1987.
“Olympias,” *AncSoc* 18: 50-53.
- CARNEY, E.D. 1988.
“Eponymous Women- Royal Women and City Names”, *AHB (The Ancient History Bulletin)*, Volume 2: 134-142.
- CARNEY, E.D. 1995.
“Women and Basileia: Legitimacy and Female Political Action in Macedonia”, *The Classical Journal*, Vol. 90, No. 4 (Apr. – May): 367-391.
- CARNEY, E.D. 2000a.
“The Initiation of Cult for Royal Macedonian Women”, *Classical Philology*, Vol.95, No.1:21-43.
- CARNEY, E.D. 2000b.
Women and monarchy in Macedonia, Norman.
- CARNEY, E.D. 2005.
“Women and Dunasteia in Caria”, *The American Journal of Philology*, Vol.126: 65-91.
- CARNEY, E.D. 2010.
“Being Royal and Female in Early Hellenistic Period”, (eds.A.Erskine-L.L.Jones), *Creating a Hellenistic World* The Classical Press of Wales: 195-210.
- CARTER, J. 1983.
The Sculpture of the Sanctuary of Athena Polias at Priene, London: British Museum Publications.
- CHANIOTIS, A. 2011.
“The Ithyphallic Hymn for Demetrios Poliorketes and Hellenistic Religious Mentality”, (eds. Iossif, P.P. et al.), *More than Men, Less than Gods. Studies on Royal Cult and Imperial Worship* (Leuven): 157-195.
- LEROUGE-COHEN, C. 2017.
“Persianism in the Kingdom of Pontic Kappadokia. The Genealogical Claims of the Mithridatids”, (Eds. R. Strootman- M.J. Versluys), *Persianism in Antiquity, Oriens et Occidens*, Band 25: 223-234.
- COHEN, G. M. 1973.
“The Marriage of Lysimachus and Nicaea”, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Bd. 22, H. 2: 354-356.
- COHEN, G. 1995.
The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands and Asia Minor, Berkeley/London/New York.
- COLDSTREAM, J.N. 1976.
‘Hero-Cults in the Age of Homer’, *JHS* 96: 8-17.
- COLLINS, A.W. 2012.
“Royal Costume and Insignia of Alexander”, *American Journal of Philology*, Vol.133, Nr.3: 371-402.
- COPPOLA, A. 2016.
“Kings, Gods and Heroes in a Dynastic Perspective. A Comparative Approach”, *Erga Logi – 4*: 17-37.
- CRAWFORD, M. - WHITEHEAD, D. 1983.
Archaic and Classical Greece: A Selection of Ancient Sources in Translation, Cambridge: Cambridge University Press.
- DAHMEN, K. 2007.
The Legend of Alexander The Great on Greek and Roman Coins, London-New York.
- DAYET, M. 1949.
“Monnaies arsacides à bonnet satrapal”, dans *Revue numismatique*, vol. XI: 9-26.
- DREWS, R. 1972.
“Light from Anatolia on the Roman Fasces”, *AJP*, vol.93, No. 1, *Studies in Honor of Henry T.Rowell*: 40-51.
- EILERS W. and CALMEYER, P. 1977.
“Vom Reischut zur Kaiserkrone,” *AMI, N.F.* 10: 153-95.
- ERCİYAS, D. B. 2006.
Wealth, Aristocracy And Royal Propaganda Under the Hellenistic Kingdom of the Mithradatids in the Central Black Sea Region of Turkey, Brill.
- ERDAN, E. 2015.
“İÖ. 24-9. Yüzyıllar Arası Önyasya'nın Kadın Yöneticileri”, *ADÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:2, Sayı:3: 15-26.
- ERRINGTON, R. M. 1974.
“Macedonian ‘Royal Style’ and Its Historical Significance”, *JHS* Volume 94: 20-37 [doi 10.2307_630417].
- ERRINGTON, R.M. 2017.
Hellenistik Dünya Tarihi MÖ 323-30, (Çev.G.Günata), İstanbul.
- ERSKINE, A. 2010a.
“Epilogue”, (eds. J.N. Bremmer- A. Erskine), *The Gods*

- of Ancient Greece, *Identities and Transformations*, Edinburgh: 505-510.
- ERSKINE, A. 2010b.
The Gods of Ancient Greece, *Identities and Transformations*, Edinburgh University Press.
- ERSKINE, A. 2014.
“Ruler Cult and the Early Hellenistic City”, (eds. by H. Hauben and A. Meeus) *The Age of The Successors and The Creation of The Hellenistic Kingdoms (323-276 B.C.)*, Peeters: 579-598.
- EYİCE, S. 1965.
Küçük Amasra Tarihi ve Eski Eserleri Kılavuzu. Ankara.
- FARNELL, L.R. 1921.
Greek Hero Cults and Ideas of Immortality, Oxford.
- FARNELL, L.R. 1896.
The Cults of the Greek States. Vol. I. Oxford.
- GABELKO, O. 2009.
“The Dynastic History of Hellenistic Monarchies of Asia Minor According to the “Chronography”” (Ed. J.-M. Højte), *Mithridates VI and the Pontic Kingdom*, Aarhus: 47–61.
- GARDNER, P. 1918.
“A Female Figure in the Early Style of Pheidias”, *JHS*, Vol. 38: 1-26.
- GREEN, P. 2003.
“Delivering the Go(o)ds: Demetrius Poliorketes and Hellenistic Divine Kingship”, (eds. Bakewell, G.W., Sickinger, J.P.) *Gestures. Essays in Ancient History, Literature, and Philosophy Presented to Alan L. Boegehold* (Oxford): 258-277.
- HABICHT, C.,
Gottmenschentum und griechische Städte, Munich.
- HAMMOND, N.G.L. 1980.
“The Extent of Persian Occupation in Thrace”, *Chiron* 10: 53-61.
- HANS, L.M. 1987.
“Die Göttin mit der Tiara : zur Interpretation einer seltenen sikulo-punischen Münzserie”, *Schweizerische numismatische Rundschau*, Band (Jahr): 66: 47-59, Pl.7-8.
- HANSEN, M.H. 2004.
“The Emergence of Poleis by Synoikismos”, (eds. M.H. Hansen- Th.H. Nielsen), *An Inventory of Archaic and Classical Poleis. An Investigation Conducted*, Oxford: 115-119.
- HARDERS, A.C. 2013.
“Ein König und viele Königinnen? Demetrios Poliorketes und seine Ehefrauen”, (ed. C. Kunst), *Matronage. Handlungsstrategien und soziale Netzwerke antiker Herrscherfrauen. Beiträge eines Kolloquiums an der Universität Osnabrück vom 22. bis 24. März 2012*, Rahden/Westf: 43-50.
- HAZZARD, R. A. 2000.
Imagination of a Monarchy: Studies in Ptolemaic Propaganda, Toronto: University of Toronto Press.
- HEAD, B.V. 1911.
Historia Numorum, a Manual of Greek Numismatics, 2. edition, Oxford .
- HIGGS, P. 1997.
“A newly found fragment of free-standing sculpture from the Mausoleum at Halicarnassus”, (eds. I.Jenkins-G.B.Waywell) *Sculptors and Sculpture of Caria and The Dodecanese*, British Museum Press: 30-34.
- HOLTON, J.R. 2014.
“Demetrios Poliorketes, Son of Poseidon and Aphrodite. Cosmic and Memorial Significance in the Athenian Ithyphallic Hymn”, *Mnemosyne, Fourth Series*, Vol. 67, Fasc. 3: 370-390.
- HORNBLOWER, S. 1982.
Mausolus, Clarendon Press, Oxford.
- IOSSIF P.- LORBER C. 2007.
“Laodikai and the Goddess Nikephoros”, *L'antiquité classique*, Tome 76: 63-88.
- IRELAND, S. 2004.
“An addition to Amastrian coin-types”, *The Numismatic Chronicle* (1966-), Vol. 164: 219-221
- JACOBS, B. 2006.
“Anahita”, *Iconography of Deities and Demons in the Ancient Near East: Electronic Pre-Publication*, Last updates 14 November 2006. <http://www.religionswissenschaft.uzh.ch/idd/prepublication.php>;
- KLEINER, F.S. 1971.
“The Alexander Tetradrachms of Pergamum and Rhodes”, *The American Numismatic Society (ANS), Museum Notes* 17, New York: 95-125, Pl.XXI-XXXIV.
- KRAVARITOU, S. 2013.
“Thessalian Perceptions of Ruler Cult: ‘archegetai and ktistai’ from Demetrias”, (eds. P. Martzavou- N. Papazarkadas), *The Epigraphy of the Post-Classical Polis: Papers from the Oxford Epigraphy Workshop*, Oxford (OUP): 254-275.

- LANDUCCI, F. 2016.
“The Antigonids and the Ruler Cult. Global and Local Perspectives?”, *ERGA-Logoi* 4: 39-60.
- LEROUGE-COHEN, C. 2017.
“Persianism in the Kingdom of Pontic Kappadokia. The Genealogical Claims of the Mithridatids”, (eds. R. Strootman - M. J. Versluys) *Persianism in Antiquity*, Stuttgart, Steiner: 223-234.
- LESCHORN, W. 1984.
Gründer der Stadt: Studien zu einem politisch-religiöser phänomen der griechischen Geschichte. Paligenesia 20. Stuttgart.
- LUND, H.S. 1992.
Lysimachus. A study in early Hellenistic kingship, London-New York.
- MACURDY, G. 1932.
Hellenistic Queens, Baltimore.
- MALKIN, I. 2011.
A Small Greek World: Networks in the Ancient Mediterranean, Oxford University Press.
- MAMROTH, A. 1949.
“Ein Bildnis der Königin Amastris auf Münzen des Lysimachos”, *Berliner numismatische Zeitschrift* 3-4: 81-86, pl. V.
- MANOLEDAKIS, M. 2018.
“The Early Greek Presence in the Southern Black Sea”, (Eds. M. Manoledakis/G.R. Tsetskhladza/I. Xydopoulos), *Essays on the Archaeology and Ancient History of the Black Sea Littoral in Bristol*: 173-242.
- MAREK, C. 1989.
“Amastris. Geschichte, Topographie, archäologische Reste,” *IstMitt.* 39: 373-389.
- MAREK, C. 1993.
Stadt, Ära und Territorium in Pontus Bithynia und Nord-Galatia. *Istanbul Forschungen Band 39*. Tübingen.
- MAREK, C. 2003.
Pontus et Bithynia. Die römischen Provinzen im Norden Kleinasien. Mainz.
- MAREK, C. 2009.
“Hellenisation and Romanisation in Pontus-Bithynia: An Overview”, (Ed. J.- M. Højte) *Mithridates VI and the Pontic Kingdom*, BSS 9 (Black Sea Studies), Aarhus University Press: 35-46.
- MARTIN, K. 2011.
“Göttliche Herrscherin – Herrschende Göttin. Zu Königinnenbildnissen auf hellenistischen Münzen”, (ed.N. Holmes), *Proceedings of the XIVth International Numismatic Congress, Glasgow 1.–4.9.2009*, Glasgow: 285–292.
- MARTIN, K. 2012.
“Königin und Göttin. Zur Präsenz des Diadems auf hellenistischen Königinnen-Münzen”, (eds. A. Lichtenberger – K. Martin – H.-H. Nieswandt – D. Salzmann), *Das Diadem der hellenistischen Herrscher. Übernahme, Transformation oder Neuschöpfung eines Herrschaftszeichens?*, *Euros* 1, Bonn: 395–423.
- MCGING, B. C. 1986.
The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator, King of Pontus, Leiden, Brill.
- MICHELS, C. 2017.
“The Persian Impact on Bithynia, Commagene, Pontus, and Cappadocia”, (eds. S. Müller, T. Howe, H. Bowden, R. Rollinger), *The History of the Argeads, New Perspectives*, *Classica et Orientalia* 19, Wiesbaden: 41-56.
- MORKHOLM, O. 2000.
Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri, (Çev.Oğuz Tekin).
- MÜLLER, S. 2009.
“In the Favour of Aphrodite: Sulla, Demetrios Poliorketes, and the Symbolic Value of the Hetaira”, *AHB* 23: 38-49.
- MÜLLER, S. 2010.
“Demetrios Poliorketes, Athen und Aphrodite”, *Gymnasium* 117 : 559-573.
- MÜLLER, S. 2013.
“The Female Element in the Political Self-Fashioning of the Diadochoi: Ptolemy, Seleucus, Lysimachus and their Iranian Wives”, (eds. Alonso Troncoso, V./Anson, E.), *After Alexander: The Time of the Diadochi*, Oxford: 199-214.
- OGDEN, D. 1999.
Polygamy, Prostitutes and Death. The Hellenistic Dynasties, London.
- OLBRYCHT, M.J. 2014.
“An Admirer of Persian Ways: Alexander the Great’s Reforms in Parthia-Hyrcania and the Iranian Heritage”, (eds. T. Daryae, A. Mousavi, K. Rezakhani), *Excavating an Empire. Achaemenid Persia in Longue Durée*, Costa Mesa: 37-62.

- OLSHAUSEN, E. 1978.
s.v. "Pontos", *Realencyclopaedie der Altertumswissenschaft Pauly-Wissowa Supl.* 15: 396-442.
- PANAINO, A. 2000.
"The Mesopotamian Heritage of Achaemenian Kingship", (eds. S. Aro-R.M.S. Whiting), *The Heirs of Assyria*, (Melammu Symposia I), Helsinki: 35-49.
- PAPADOPOULOU, C. 2010.
"Aphrodite And The Fleet in Classical Athens", (Eds. A.C. Smith – S. Pickup), *Brill's Companion to Aphrodite*, Leiden Boston: 217-234.
- PASTOR, L.B. 2012.
"Los herederos de Artabazo. La satrapía de Dascilio en la tradición de la dinastía Mitridátida" *Klio* 94.2: 366-379.
- PASTOR, L.B. 2013.
"Nullis Umquam Nisi Domesticis Regibus. Cappadocia, Pontus and The Resistance to the Diadochi in Asia Minor", (eds. V. Alonso Troncoso- E.M. Anson), *After Alexander. The Time of the Diadochi (323-281 BC)*. Oxbow Books, Oxford: 183-198.
- POLAT, G. 2017.
"Anadolu'da Pers Etkili Taş Plastik Eserler", (eds. K. İren-Ç. Karagöz-Ö. Kasar) *Persler. Anadolu'da Kudret ve Görkem*, İstanbul: 186-201.
- POLLITT, J.J. 1988.
Art in the Hellenistic Age, Cambridge University Press.
- PORTANOVA, J.J. 1988.
The Associates of Mithridates VI Eupator, Thesis, Columbia University, Ann Arbor: UMI.
- RICHTER, G M. A. 1968.
The engraved gems of the Greeks, Etruscans and Romans, Bd. I.
- ROLLER, L.E. 1994.
"Attis on Greek Votive Monuments: Greek God or Phrygian?", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, (63)2: 245-262.
- ROSTOVTZEFF, M. 1919.
"Queen Dynamis of Bosphorus", *JHS* Vol.39: 88-109.
- ROUSSEL, P. 1927.
"Les Mystères de Panamara", *BCH* 1927: 123-135.
- SAKAOĞLU, N. 1987.
Çeşm-i Cihan. Amastris. İstanbul.
- SALZMANN, D. 2012.
"Anmerkungen zur Typologie des hellenistischen Königs-diadems und zu anderen herrscherlichen Kopfbinden", (eds. A. Lichtenberger vd.), *Das Diadem der hellenistischen Herrscher Übernahme, Transformation oder Neuschöpfung eines Herrschaftszeichens?*, Kolloquium vom 30. – 31. Januar 2009 in Münster, Habelt-Verlag, Bonn: 337–383
- SAPRYKIN, S.J. 2009.
"Religion and Cults of the Pontic Kingdom: Political Aspects", (Ed. J. M. Højte) *Mithridates VI and the Pontic Kingdom*, BSS 9 (Black Sea Studies), Aarhus University Press: 249-276.
- SCHMIDT, H. 1962.
s.v. "Orsabaris". *Realencyclopaedie der Altertumswissenschaft Pauly-Wissowa suppl.* 9: 468-9.
- SCHMITT, H.H. 1991.
"Zur Inszenierung des Privatlebens des hellenistischen Herrschers", (ed. J. Seibert.), *Hellenistische Studien. Gedenkschrift für Hermann Bengtson*, München: 75-86.
- SCHMITT, R. 2002.
"Oxyathres", *Encyclopedia Iranica*, Originally Published: July 20, 2002. <http://www.iranicaonline.org/articles/oxathres> (26.04.2016)
- SEIBERT, J. 1967.
Historische Beiträge zu den dynastischen Verbindungen in hellenistischer Zeit.
- SMITH, A.H. 1916.
"Some Recently Acquired Reliefs in the British Museum", *JHS* 36: 65-70.
- SMITH, R.R.R. 1988.
Hellenistic Royal Portraits, Oxford Monographs on Classical Archaeology, Oxford.
- SOKOLOWSKI, F. 1955.
Lois sacrees de l'Asie Mineure, Paris, E. De Boccard.
- STAFFORD, E. 2010.
"Herakles Between Gods and Heroes", (eds. Bremmer, J.-Erskine, A.), *The Gods of Ancient Greece*. Edinburgh: Edinburgh University Press: 228-244.
- STEWART, A. 1993.
Face of Power. Alexander's Image and Hellenistic Politics, University of California Press, Berkeley-Los Angeles.
- STROOTMAN, R. 2011.
"Kings and Cities in the Hellenistic Age", (eds. O.M. van Nijf-R. Alston), *Political Culture in the Greek City After the Classical Age*, Leuven: 141-153.

ŞAHİN, N. 2001.

Zeus'un Anadolu Kültleri, İstanbul, Vehbi Koç Vakfı, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Enstitüsü.

TUPLIN, C. 2017.

“War and Peace in Achaemenid Imperial Ideology”, ELECTRUM, Vol. 24: 31–54. doi:10.4467/20800909EL.17.020.7502

USTINOVA, Y. 1998.

“Aphrodite Ourania of Bosphorus: The great Goddess os the Frontier Pantheon”, Kernos, 11: 209-226.

VAN OPPEN DE RUITER, B. F. 2018.

”Amastris. The First Hellenistic Queen”, Ancient World Magazine, 2018. <https://www.ancientworldmagazine.com/articles/amastris-first-hellenistic-queen/> 17.05.2019.

VAN OPPEN DE RUITER, B. F.

“The Wives of Lysimachus. A Study of Dynastic Relations”, (Basım Aşamasında)

VISCONTI, E.Q. 1811.

Iconographie grecque, Paris.

WAYWELL, G.B. 1997.

“The Sculptors of Mausoleum at Halicarnassus”, (eds. I.Jenkins-G.B.Waywell), Sculptors and Sculpture of Caria and The Dodecanese, British Museum Press: 60-68.

WILCKEN, U. 1894.

s.v.“Amastris”, Paulus Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (RE), Band I, Stuttgart: 1749-1750.